

Kroniek

Historische Vereniging Voorst

IN DEZE KRONIEK ONDER MEER:

- **EEN BRIEF UIT 1939**
- **DE VROUWENARBEIDSSCHOOL**
- **DE OMMERSCHANS**
- **HET VERHAAL VAN HENDRIK HAZELAAR**

Jaargang 43 - 2020 - Nummer 4

HISTORISCHE VERENIGING VOORST

Opgericht 18 december 1975

ERELEDEN

B. ten Bosch, J. Groenenberg, Mr. J.H. Hermesen,
J. Lubberts†, J.A.M. Schutte-Geurtsen,
W. Wassink, B. van de Zedde

DAGELIJKS BESTUUR

Fred van der Vegte, **voorzitter**
Zandstraat 5, 7383 AH Voorst
voorzitter@okvvoorst.nl
Gerrit Rutgers, **secretaris**
Badijkstraat 58, 7391 HE Twello
secretaris@okvvoorst.nl
Bert Nollen, **penningmeester**
Tuinstraat 50, 7383 XD Voorst
penningmeester@okvvoorst.nl
Gé Veen
Domineestraat 4, 7391 GG Twello
Henk Wolters
Beentjesweg 8, 7396 PD Terwolde

KVK EN BETALINGEN

KvK nummer 40102879
Betalings uitsluitend via Rabo-rekening-
nummer NL80 RABO 0362 8092 67

WERKGROEPEN EN CONTACTPERSONEN

Coördinatie studieruimte

Gerrie Groenewold: info@okvvoorst.nl

Bibliotheek

Gerard Vrieling: info@okvvoorst.nl

Werkgroep documentatie

Henk Karrenbeld: info@okvvoorst.nl

Fotogroep

Jack Damen: info@okvvoorst.nl

Ledenadministratie

Ab Peppelenbos: administratie@okvvoorst.nl

Contact leden en vrijwilligers

Henk Wolters: info@okvvoorst.nl

Lezingen

Gé Veen: info@okvvoorst.nl

Tweede Wereldoorlogarchief

Bertus ten Bosch: info@okvvoorst.nl

Webmaster

Wim Wassink: www.okvvoorst.nl

Werkgroep genealogie

Auke Vlietstra: genealogie@okvvoorst.nl

Redactie Kroniek

Martin Rothengatter: kroniek@okvvoorst.nl

GEMEENTEARCHIEF VOORST

Bezoekadres

Hietweideweg 20, 7391 XX Twello
gemeentearchief@voorst.nl

Afbeelding omslag: Affiche Alles van melk

Afbeelding bladzijde 44: De fliert bij het Hunderen in 1913,
foto uit de collectie van de familie Birnie.

Druk: Brein Reclame Twello

Oplage: 750 stuks

Algemeen Nut
Beogende Instelling

ANBI

GIFTEN EN SCHENKINGEN

De Historische Vereniging Voorst is een Algemeen Nut Beogende Instelling, een zogenaamde ANBI. Met een schenking aan de Historische Vereniging Voorst steunt u niet alleen onze vereniging, maar kunt u ook profiteren van een belastingvoordeel. Dat voordeel is zowel van toepassing bij een eenmalige gift als bij een periodieke schenking. Via het mailadres penningmeester@okvvoorst.nl kunt u een onderhandse verklaring voor periodieke schenking ontvangen.

INHOUD

KRONIEK JAARGANG 43 2020 NUMMER 4

2	Van het bestuur	Bestuur
3	Notulen Algemene Ledenvergadering	Bestuur
5	Agenda	Gé Veen
6	Kroniekpost	Martin Rothengatter
10	Van onze zusterverenigingen	Gerard Vrieling
11	Het verhaal van Hendrik Hazelaar	Gerard en Hennie Hazelaar
13	Een brief uit 1939	Bertus ten Bosch
16	Ook personen uit Voorst naar de Ommerschans	Milly Westerhuis
19	De Boerenstand deel 2	Hanneke Haaksma-Klaver
31	Huisarts in Oorlogstijd	Riet van Noortwijk-Engel
35	De Vrouwenarbeidsschool	Lammert Lugtenberg
39	Mijn dienstje bij de notaris	Ineke van der Vegte-van Asselt
41	Historische feitjes uit de gemeente Voorst	Gerard Vrieling
43	Met de pen door Voorst	Hanneke Haaksma naar een tekening van Jan Lubberts
44	Gelukkig Nieuwjaar	

BEZOEKERS- EN STUDIERUIMTE

Postadres: Postbus 170, 7390 AD Twello
Bezoekadres: Dorpsstraat 11a
Ingang aan de Dorpsdwarsstraat
Geopend: dinsdag en woensdag van 9.00
tot 16.00 uur en verder op afspraak
Telefoon: 0571-277090
E-mailadres: info@okvvoorst.nl
Website: www.okvvoorst.nl

LIDMAATSCHAP

De jaarcontributie bedraagt € 20,00 per persoon; voor gehuwden of partners woonachtig op hetzelfde adres € 25,00
Aanmelding lidmaatschap en wijzigingen van adres en/of lidmaatschap via administratie@okvvoorst.nl

REDACTIE KRONIEK 2020-04

Martin Rothengatter (eindredactie en opmaak),
Gerrie Groenewold, Ineke van der Vegte-van Asselt en Elsbeth Volker m.m.v. Frans C. Nelis (corrector)

REACTIES EN KOPIJ

kroniek@okvvoorst.nl
Nieuwe kopij inleveren voor 20 februari 2021

KRONIEK

Kroniek beoogt een breed georiënteerd informatiemedium van de Historische Vereniging Voorst te zijn, een kwartaalblad van en voor de leden. Het verschijnt in de maanden maart, juni, september en december.

De redactie behoudt zich het recht voor om aangeboden artikelen - in overleg met de auteur - aan te passen. Daarnaast is de redactie niet verantwoordelijk voor onjuistheden en/of achterhaalde situaties in aangeleverde stukken. Aanvullingen, reacties en/of correcties zijn altijd welkom. De auteursrechten op gepubliceerde foto's berusten te allen tijde bij de rechthebbende. Noch de Historische Vereniging, noch de redactie van de Kroniek aanvaardt aansprakelijkheid voor onrechtmatig gebruik van (foto)materiaal dat door derden ter publicatie is aangeboden. Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met goedkeuring van de redactie en de betreffende auteur(s).

VAN HET BESTUUR

NIEUWE NAAM EN NIEUW LOGO!

Op onze speciale 'corona'- ledenvergadering van 7 oktober j.l. zijn de nieuwe statuten met algemene stemmen vastgesteld.

Daarbij is ook een nieuwe naam voor de vereniging gekozen:

HISTORISCHE VERENIGING VOORST

De nieuwe naam zal niet afgekort, maar altijd voluit gebruikt worden.

Onze eigen Wim Wassink heeft het oude logo aangepast aan de nieuwe naam: klas-se Wim! Dank voor je inspanningen om dit digitaal zo fraai vorm te geven.

De nieuwe statuten liggen nu bij de notaris om formeel te worden vastgesteld en ingeschreven.

Met Hogeschool Saxion hebben weer diverse besprekingen plaatsgevonden. Voor de projecten in het volgend studiejaar zullen vroegtijdig afspraken worden gemaakt, zowel met de betrokken vrijwilligers van onze vereniging als met externe informan-

ten, zoals het gemeentearchief.

Het project Cultuurhistorische Atlas en bijbehorende website en webapplicatie is een nieuwe fase ingegaan: offerte-aanvragen voor de website met webapplicatie zijn verzonden.

Verder zijn de aanpak en organisatie van de productie van de Cultuurhistorische Atlas Voorst in een voorstel vastgelegd. Na goedkeuring door de Stichting Cultuurhistorie Voorst kunnen offertes worden opgevraagd.

BESTE LEDEN,

Het zijn nog steeds bijzondere tijden.

Wij hopen elkaar op niet al te lange termijn weer gewoon kunnen ontmoeten.

Het ga u goed.

NOTULEN UITGESTELDE ALGEMENE LEDENVERGADERING 7 OKTOBER 2020

---

1. OPENING

Een bijzondere vergadering: door Corona maatregelen mogen max. 30 leden de vergadering bijwonen. De voorzitter opent de 46e jaarvergadering om 19.40 uur, we hebben even gewacht omdat alle opgegeven leden nog niet binnen waren maar zij kwamen ook niet. Er zijn 24 afmeldingen binnengekomen. De presentielijst is door 23 leden ondertekend en verder hebben 23 leden het bestuur gemachtigd om te stemmen met volmacht.

2. NOTULEN JAARVERGADERING 2018

De notulen van de jaarvergadering 2019 worden zonder opmerkingen goedgekeurd.

3. JAARVERSLAG 2019

Iedereen heeft het verslag gelezen, of kunnen lezen. Het verslag wordt bij acclamatie vastgesteld.

4. FINANCIËEL JAARVERSLAG 2019

Het financieel verslag over 2019 wordt gepresenteerd door Bert Nollen. Het ver-

slag wordt met acclamatie goedgekeurd.

5. VERSLAG KASCOMMISSIE

Fred Liese leest verklaring voor van de kascommissie waaruit blijkt dat zij een juiste weergave van de administratie aangetroffen hebben. Zij danken de heren Nollen en Peppelenbos voor hun nauwkeurige werkwijze en stellen voor het bestuur decharge te verlenen voor het gevoerde beleid. Het bestuur wordt middels acclamatie decharge verleend.

BENOEMING KASCOMMISSIE 2020

Be van Triest is aftredend, waardoor Bert van de Zedde nu zijn plaats inneemt. Als reserve meldt Bertine Grevinga zich. De kaskommissie bestaat nu uit: Fred Liese en Bert vd Zedde met als reserve Bertine Grevinga. De voorzitter bedankt de kascommissie voor hun belangrijke werk en Be van Triest voor zijn inzet in deze.

6. BEGROTING 2019

De begroting, gepresenteerd door Bert Nollen, wordt middels acclamatie goedgekeurd.

Hallo JUMBO
Twello, Michiel de Ruyterstraat 101 **Binnendijk**

7. STATUTEN WIJZIGING

De nieuwe statuten zijn opgemaakt en reeds gepubliceerd op de website. Onderdeel van de nieuwe statuten is de nieuwe naam namelijk Historische Vereniging Voorst.

Alle aanwezige leden en de leden die een machtiging hebben afgegeven, stemmen in met de nieuwe statuten en de nieuwe naam. Het bestuur gaat zich verder beraden over het logo en of we een eventuele afkorting zouden willen gaan gebruiken. Er is besloten in de naamgeving geen afkorting te gaan gebruiken.

8. BESTUURSSAMENSTELLING

Penningmeester Wim Huisman is door zijn drukke werkzaamheden in tussentijd vervangen door Bert Nollen, iedereen stemt hier mee in.

Aftredend dit jaar is Ge Veen, maar hij wordt op voordracht van het bestuur unaniem herkozen.

Het bestuur bestaat nu uit:

Fred van de Vegte	Voorzitter
Gerrit Rutgers	Secretaris
Bert Nollen	Penningmeester
Ge Veen	Lid en lezingen
Henk Wolters	Lid en contactpersoon leden en vrijwilligers

Ab Peppelenbos ondersteunt het bestuur als (leden)administrateur

9. VOORTGANG SAMENWERKING STICHTING CULTUURHISTORIE VOORST.

Fred legt uit hoe op dit moment de stand van zaken is en hoe we samen met Erfgoed Gelderland bezig zijn met de opzet van de Cultuurhistorisch Atlas, de te bouwen

website en webapplicatie. De aanvragen voor de offertes gaan binnenkort de deur uit. We zijn volop bezig met de nieuwe database Memorix, Wim Wassink heeft deze inmiddels volledig overgezet vanuit de oude database Adlib en nu is het aan alle medewerkers om dit uit te breiden en zich goed eigen te maken. Corona heeft hier niet bijgedragen aan een vlotte overgang.

10. SAMENWERKING SAXION HOGESCHOOL

Fred legt uit hoe de meerjarige samenwerking verloopt. De eerste groepen studenten hebben hun verslagen ingeleverd maar de eerste groep heeft zeer veel beperkingen gehad door het Corona virus. We hopen dat dit zo spoedig mogelijk weer opgepakt kan worden en dat wij profijt zullen hebben van hun onderzoeken.

11. RONDVRAAG

Martin Rothengatter: Hoe is het bestuur bezig met toekomstige huisvesting? >We blijven met de vinger aan de pols als zich mogelijkheden voordoen, Houtzagerij en marktplein zijn nog in beeld, maar een combi met tentoonstellingsruimte heeft wel een voorkeur, in beide panden zijn hiervoor mogelijkheden.

Fred Liese: hoelang zitten we vast aan het huidige huurcontract? > Als zich een andere mogelijkheid voordoet, zal de verhuurder "IJsseldal Wonen" zich flexibel opstellen.

12. SLUITING

De voorzitter sluit de vergadering om 21.15 uur.

AGENDA

---

door Gé Veen

LEZINGEN

Helaas hebben we nog geen zicht op de data wanneer we weer met onze lezingen kunnen starten.

We hadden gehoopt om in januari 2021 weer een lezing te kunnen verzorgen maar de tweede Covid-golf met al zijn restricties maakt duidelijk dat dit niet mogelijk is.

Natuurlijk hadden we u allen ontzettend graag weer gezien en gesproken bij onze lezingen, maar laten we hopen dat dit volgend voorjaar wel weer mogelijk is. We hebben, zoals u in de vorige Kroniek hebt kunnen lezen, een paar interessante lezingen op de plank liggen.

MAILADRES

Mede omdat we u nu niet regelmatig via onze Kroniek kunnen laten weten wanneer er een lezing is willen we dat, waar nodig, ook graag per email aan u kunnen laten weten.

Omdat we in ons bestand van veel leden geen email of een verkeerd e-mailadres hebben verzoeken wij u, als u niet goed bij ons geregistreerd bent of inmiddels een ander e-mailadres heeft, dit door te geven aan administratie@okvvoorst met duidelijke vermelding van uw naam, adres, telefoonnummer en e-mailadres.

Dank voor de te nemen moeite en blijf gezond!

75 JAAR
VRJHEID
VOORST

KRONIEKPOST

Door Martin Rothengatter

ERFGOEDVERENIGING HEEMSCHUT - OKTOBER 2020

Erfgoedvereniging Heemschut bestaat sinds 1911 en zet zich landelijk met vrijwilligers in voor de bescherming en het behoud van erfgoed, zowel van gebouwen als cultuurlandschappen en stads- en dorpsgezichten. Het project Heemschut Kerkenvisies is op 1 januari 2019 van start gegaan op initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en heeft als streven om een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in Nederland te ontwikkelen. Het is bedoeld om het instrument van de Kerkenvisie breder onder de aandacht te brengen van particuliere organisaties en overheden. Op aanvraag stelt het ministerie hier subsidie voor beschikbaar om lokaal ook voor de kerken een toekomstvisie te ontwikkelen. Elke Nederlandse gemeente kan eenmalig, in de periode tot en met 2021, een aanvraag indienen. Ook erfgoedverenigingen, burgers en kerkeigenaren kunnen bij de gemeente onder de aandacht brengen dat ze graag zien dat er een kerkenvisie wordt opgesteld.

ONTVANGEN

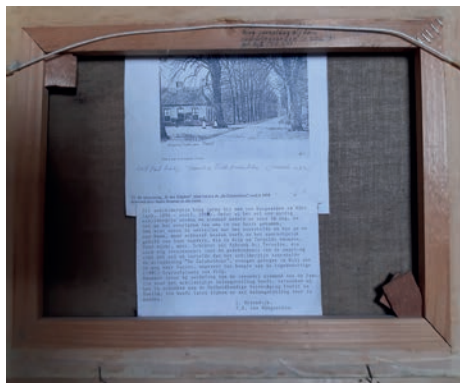
SCHILDERIJ VAN DE ZUTPHENBOER

Ontvangen een prachtig schilderijtje waarop de uitspanning De Zutphenboer is afgebeeld. Het is niet gesigneerd maar we weten wel dat het jaren in Wijhe in de kamer heeft gehangen. Dat het daarna naar Leen Driendijk is gegaan die in Woerden woon-

de. Pim Driendijk heeft het geërfd van zijn vader en heeft het conform de wens van zijn vader geschonken aan de Historische Vereniging Voorst (voorheen OKV).

Achterop het schilderijtje was een briefje geplakt. Daarop stond de volgende tekst: 'Dit schilderijtje heeft jaren bij oma van Wijngaarden (1896 – 1980) in de kamer gehangen. Omdat wij het wel een aardig schilderijtje vonden en niemand er iets in zag, is het na overlijden van oma in ons bezit gekomen. Oma wist nooit te vertellen wat het voorstelde, maar achteraf gezien heeft ze het waarschijnlijk geërfd van haar ouders die in Wilp en Terwolde woonden. Haar nicht, mevrouw Schrijver uit Nijbroek die zich interesseert in de geschiedenis van de omgeving, vertelde dat het schilderijtje voorstelde uitspanning De Zutphenboer, vroeger gelegen aan de weg van Wilp naar Voorst, ongeveer ter hoogte van waar nu de begraafplaats is. (Daar is ook nog steeds de Zutphenboerlaan. Red.) Vervolgens staat op het briefje dat het de wens is van de heer Driendijk dat het naar

de Oudheidkundige Vereniging zou gaan'. Daarboven is een kopie geplakt uit het boekje 'Voorst in oude ansichten' van J. Kedde uit 1972 waarop de uitspanning is afgebeeld. Het pand heette oorspronkelijk 'In den Zutphen' later bekend als 'De Zutphenboer'. In 1910 werd het pand bewoond door Nardus Huisman en zijn zus-ter.

VERDER ONDERZOEK

We zijn als redactie nog iets verder in de historie van 'De Zutphenboer' gedoken. Dat De Zutphenboer niet zomaar een uitspanning was blijkt uit de onderstaande. f

HET MARKEBOEK VAN APPEN

Hier lazen we dat de vergaderingen van de geërfden meestal werden gehouden in een herberg zoals 'De Zutphen Boer' of 'Het Hert' in Voorst. Tijdens de vergadering van 12 dec 1631 in de herberg 'De Zutphen Boer' werden de originele brief en de vertaling getoond van een transactie die door het markebestuur gedaan was. Het markebestuur besloot toen de Buijrcamp (een stuk land gelegen nabij Hof te Gietel onder Bussloo) te verkopen aan "den allerdoorluchtigsten, allergroosmechtigen und onoverwinligsten Fursten und Heern, Heern Philipsen von Godes Genaeden, Coninck von Hispanien, van Engelandt en Hertoge von Brabandt und Geller, Graeve van Hollandt und Zutphen en Erffheer van Vrieslandt und der landen van Overijssel en unseren aldergenedighsten Lievein Heern".

DE AARDE EN HAAR VOLKEN

In het nummer van 'De aarde en haar Volken' van 1 september 1900 staat in de rubriek "Op den Uitkijk" een verhaal over

De Zutphenboer aan de Deventerweg van Wilp naar Voorst omstreeks 1900. Het beeld is gemaakt vanuit de richting Wilp. U ziet het terras met de zitjes. Tegen de schuur links ziet u het melkrek ; er was ook een boerenbedrijf gevestigd.

een mooi plekje aan den Veluwezoom. "Voor wie in Zutphen of in de buurt woont, zijn prettige jeugdherinneringen verbonden aan de nederige herberg De Zutfensche Boer te Voorst. Met groote kinder-visites gingen ze erheen in hun jeugd," aldus het begin van het artikel, een ware lofzang op 'De Zutfensche Boer' en zijn omgeving.

DEVENTER EN OMSTREKEN

In het boek 'Deventer en omstreken', geschreven door M.E. Houck en uitgegeven in 1901 komen we ook een passage tegen over 'De Zutphenboer': "Een weinig verder aan den straatweg is De Zutphenboer, eene drukbezochte uitspanning, waar men zeer aangenaam zit onder de kolossale linde en hoge beuken bij het huis". Vroeger was het genieten op het terras voor het huis en aan de overkant van de weg in het prieel.

ANNO 2020

Anno 2020 is het pand er nog steeds, weliswaar zijn er in de loop der eeuwen veranderingen aangebracht en is er onderhoud gedaan. Het is een pachtboerderij die behoort bij landgoed De Poll.

Wat betreft de schrijfwijze van 'De Zutphenboer' komen in de loop der tijd verschillende varianten voorbij. Daar waar het een citaat betreft hebben we gekozen voor de daar gebruikte vorm. Overigens kiezen we voor de moderne vorm 'De Zutphenboer'.

ONTVANGEN VOOR DE BIBLIOTHEEK

Via mevrouw G. Groenewold kregen we

het boek 'Het land van de Jonker' handelend over Jonker Frits Schimmelpenninck, grootgrondbezitter in Putten en de gemeente Voorst (landgoed De Poll)

PLAATJESALBUM KLARENBEEK

Een album met historische beelden van het dorp Klarenbeek. Het album is gemaakt door een initiatiefgroep in samenwerking met supermarkt PLUS in Klarenbeek. Het boekwerk is ons aangeboden door de heer M. Brascamp.

ONTVANGEN VOOR HET ARCHIEF

Van mevrouw van der Mijn-Brouwer uit Apeldoorn ontvingen wij een deel van het persoonlijk archief van haar opa, de heer Derk Brouwer, die vanaf 1941 gemeentesecretaris is geweest van de gemeente Voorst.

VAN DE LEDENADMINISTRATIE:

Wilt u ons uw mailadres sturen? U mag het sturen aan administratie@okvvoorst.nl. Wilt u uw naam en adres erbij vermelden dan kunnen wij er een mooi bestand van maken. we gebruiken ze conformde regels van de Privacyverordening

REACTIES VAN LEZERS

Op de puzzelfoto in Kroniek 3 kwam een reactie binnen van Hans Hermesen. De foto is gemaakt vanaf het schoolplein van Gietelo. Een stukje is nog zichtbaar van de Gietelse brouwerij met doorrijschuur en de portierswoning aan de overkant van de weg. De VVB-mannen zijn niet bekend. Zou het kunnen gaan om mannen van "Voor Veiligheid en Brandveiligheid"?

BRASSERIE - RESTAURANT

SINDS 1916

KORDERIJNK

Altijd de juiste sfeer

Stationsstraat 31

7391 EH Twello

0571 271851

info@korderijnk.nl

www.korderijnk.nl

DE TUINEN VAN
BOSCH
Natuurlijk!

Hoveniersbedrijf

Koppelstraat 42

7391 AK Twello

T 0571 27 04 73

info@detuinenvanbosch.nl

volg ons:

detuinenvanbosch.nl

**AMBACHTELIJKE
BAKKERIJ
BRIL**

De lekkerste
gevulde koeken,
Krentenbrood en Speculaas

Het ruim twee eeuwen oude pand van bakker Bril is nog steeds (na enkele verbouwingen) in gebruik.

Het pand staat op de monumentenlijst. De bakkerij bestaat meer dan 150 jaar en zoon Paul is de 5e generatie Bril.

Het bedrijf is tegenwoordig uitgebreid met een koffie/theeschenkerij waar fietsers en wandelaars een welkome pauze kunnen houden.

De bakkerij is geregeld doel van excursies. Er gaan dan steevast eigengemaakte producten mee naar huis.

Foto uit 1960, bakker Bril met de bestelauto op weg om brood te bezorgen

Bakker Bril Voorst

Rijksstraatweg 24, 7383 AR Voorst, 0575-501271
www.bakkerijbril.nl info@bakkerijbril.nl

VAN ONZE ZUSTERVERENIGINGEN

Door Gerard Vrieling

VELUWSE GESLACHTEN,

JAARGANG 45, 2020 NR.3

Deze uitgave is een themanummer handelend over "Bierbrouwers en bierbrouwerijen op de Veluwe". Een onderdeel gaat over het geslacht Cromhout, een familie van herbergiers en brouwers uit Brummen/Apeldoorn. In dit artikel komt ook de brouwerij 'De Gouden Clock' in Twello ter sprake. De brouwer Meilink, die in de 17e eeuw een brouwerij in Twello had, blijkt ook gelieerd te zijn met de familie Cromhout uit Brummen/Apeldoorn. De schrijvers hebben geprobeerd de geschiedenis van de familie Cromholt/Kromhout vanaf de tweede helft 17e eeuw tot in de eerste helft van de 18e eeuw in een parenteel weer te geven. Zij hebben ook dankbaar gebruik gemaakt van een artikel van Jan Groenenberg in de 'Kroniek' jaargang 33 nummer 4 van de Oudheidkundige Vereniging Voorst. Hierin beschrijft Jan Groenenberg de herberg en de eerste brouwer Jan Meilink, die eerst smid was en naast brouwer later ook kerkmeester.

AMBT EN HEERLIJKHEID,

JAARGANG 66 NR. 208, SEPT. 2020

Een zeer actueel artikel over de verschillende pandemieën toen en nu. In de eerste plaats natuurlijk de 'Zwarte Dood', dat de naam was van de pestpandemie, die tussen 1346 en 1351 in Europa woedde en vele slachtoffers maakte. Wereldwijd kostte dat toen tussen de 75 en 100 miljoen mensen het leven. Het heeft

zeker tot ongeveer het jaar 1500 geduurd dat het aantal bewoners van het jaar 1300 weer bereikt was. Een andere epidemie was de zogenaamde 'Rode Loop'. Dit was dysenterie, die vooral in Gelderland tussen 1779 en 1784 heerste. De ziekte werd verspreid door het drinken van besmet water. Door de toen veel voorkomende armoede was die ziekte fataal voor kinderen en ouderen. In de 19e eeuw waren er ook veel cholera-epidemieën. Dat (gebrek aan) hygiëne hier een belangrijke rol speelde was helemaal niet bekend bij de bevolking. Ook hier speelde vervuild water een grote rol. Verder hebben we ook nog de Spaanse Griep gehad in 1918. De Spaanse griep eiste tussen 1918 en 1920 volgens de ruimste schattingen 100 miljoen mensenlevens. Deze griep kwam echter helemaal niet uit Spanje, maar de soldaten, die van het front kwamen namen deze ziekte mee naar huis. En zo werd dus de ziekte verspreid. Slachtoffers waren vooral mensen in de leeftijd van 18 tot 40 jaar. En nu hebben we dus de nieuwe pandemie de Covid-19 oftewel de Corona ziekte. Laten we hopen dat deze ziekte aan het eind van het jaar onder controle is.

Besmettelijke ziekten.

In de afgelopen week zijn te Velp tien nieuwe gevallen van dysenterie voorgekomen. Vier personen werden hersteld verklaard. Sterfgevallen aan de ziekte kwamen er niet voor.

Uit: "Vaderland" 30 oktober 1895

HET VERHAAL VAN HENDRIK HAZELAAR

Door Gerard en Hennie Hazelaar

Opa Adriaan Hazelaar werd geboren in 1867 te Tonden. Op jonge leeftijd verhuisde de inmiddels getrouwde Adriaan naar Wilp. Zijn iets oudere broer, Antonie geboren in 1866, was boerenknecht (dagloner) en kwam door een van de eerste verkeersongelukken in 1911 om het leven. Uit verhalen in de familie blijkt dat Antonie is overleden door een val van een wagen die werd getrokken door een op hol geslagen paard. Het paard sloeg op hol omdat het schrok van een voorbij rijdende trein. Dit vond plaats op de Weg naar Voorst. Het paard sloeg af naar Voorstonden waar Antonie woonde.

WERKEN OP DE VLIETBERG

In Wilp werkte opa Adriaan op de daar gevestigde Steenfabriek de Vlietberg. Als boerenarbeider kon hij waarschijnlijk op de steenfabriek meer verdienen. Het was een groot huisgezin, acht kinderen. En natuurlijk moesten de kinderen al op jonge leeftijd ook meewerken op de steenfabriek. Opoe Heintje, een zeer bijdehante tante, had de handen vol aan de kinderen. Een van de kinderen, Hendrik geboren in 1893, wist aan de fabriek te ontsnappen en werd slager. Dat wilde mijn vader (Teunis Hendrik) Hein, naar zijn moeder genoemd, ook graag. Maar hij moest als jongen van 14 mee naar de steenfabriek. Hij moest met een kruiwagen met stenen via de loopplank de schepen bevrachten. Daar kwam hij op het idee om de kruiwagen met stenen van de loopplank in het

water te kieperen. Hij kreeg natuurlijk ontslag en dat was juist de bedoeling.

SLAGER BIJ VAN SPIEGEL

Hij werd ook slager en wel bij Abraham van Spiegel aan de Nieuwe Markt in Deventer, een broer van de Van Spiegels die in Twello met de slagerijen begonnen. Dit speelde zich of voor de eerste wereldoorlog. Bram van Spiegel verkocht veel worstsoorten in Amsterdam. Eens toen hij daar voor zaken was nam zijn zoon Falk de honneurs waar. De slaggers zeiden tegen hem “je moet een fles cognac in de droge worst doen dan droogt die veel beter en het bevordert de smaak,” maar toen vader Bram terug kwam zei die ogenblikkelijk ‘die cognac is wel opgedronken maar heeft de droge worst nooit gezien’.

SLACHTERIJ DE EMSTERMATE

Inmiddels was er een slachterij in Terwolde namelijk de Emstermate. Eerst was daar een slachterij en daarop een boterfabriek en later werd het een verffabriek. Daar tegenover stond een groot huis waar de familie Hein Hazelaar ging wonen. Hein was inmiddels getrouwd met Geertje Wierlink, die als dienstmeid ook werkzaam was bij Bram van Spiegel. Tijdens de 1e Wereldoorlog verdiende Hein veel geld als zwarthandelaar. Maar ook na de oorlog werd er flink verdiend, onder ander door varkens en kalveren te slachten voor de vleeswarenfabriek van Linthorst in Wilp. Het was na de 1e wereldoorlog dat gedu-

rende de Spaanse griep Marie, een zusje van Teunis Hendrik (Hein) kwam te overlijden. Zij was zo ziek dat de burens zand over de klinkerweg strooiden om het geluid van de paard-en-wagens te dempen. Inmiddels gebeurde het slachten in een schuur, hoek Kuiperstraat bij café Bakker, in Terwolde tegenover de Smederij.

NIEUWE SLACHTERIJ IN TERWOLDE

Maar het ging goed in de handel vandaar dat er een dubbele woning met winkel en slachterij werd gebouwd aan de Dorpsstraat in Terwolde samen met compagnon Mulder. Maar ja, daarna kwamen de crisisjaren en ging het minder goed, het ging zelfs slecht! Een van beide compag-

nons moest worden uitgekocht en mijn vader Hein bleef zitten met een hoge hypotheek in beide huizen. Tijdens WOII ging het financieel iets beter. De oudste zoon Adriaan was bij de marine en werd aan het begin van WOII naar Wales overgeplaatst. Echter het schip, de Isaac Sweers, waarop Adriaan diende werd in de Middellandse Zee getorpedeerd waardoor Adriaan om het leven kwam. Deze ramp heeft Hein Hazelaar en zijn vrouw Geertje diep geraakt. Geertje heb ik nooit zien lachen, hooguit een glimlach. Geertje is in 1974 overleden en Hein in 1977

1914 Nieuwe Markt Deventer Slachthuis Abraham Van Spiegel staand v.l.n.r. Bram van Spiegel, Riechel Mink, Barend Cornelissen (bijnaam; Hugo de Groot), Toon Ganzefles, Willem Visser, Valk van Spiegel en A. Visser junior. Zittend: Willem Visser junior, Hein Hazelaar (meester knecht), Hein Bokstad

EEN BRIEF UIT 1939

Door B.ten Bosch

Het is jammer dat er veel gegevens verloren gaan. Laat ik een voorbeeld geven. Er is een oud boerderijtje, de bewoners zijn op leeftijd en komen te overlijden. Eén van de kinderen komt in de ouderlijke woning en gaat dadelijk aan het verbouwen. Er komen andere ramen in en op de zolder worden kamers afgetimmerd. En dan komt men de bekende schoenendoos tegen, waar vader en moeder hun belangrijke papieren en foto's in bewaarden, zoals het eigendomsbewijs van het huis, pachtcontracten, verzekeringspapieren en uit de oorlog persoonsbewijzen, stamkaarten en dergelijke. Bij de verbouwing wordt de doos zolang in de schuur of garage gezet en na verloop van tijd gaat deze met het oud papier mee. En dan is het weg. Maar af en toe gebeurt het dat de mensen met de doos bij de O.K.V. komen en vragen of wij het willen bekijken. Natuurlijk willen wij dat en als er geen belangrijke stukken bij zijn, dan kunnen wij het altijd nog weg doen.

EEN PLASTIC TAS MET EEN MOOI VERHAAL

Zo kwam er onlangs een plastic tas op mijn tafel met de boodschap of ik wilde kijken of er iets voor het oorlogsarchief bij was. De papieren waren afkomstig van een boerderijtje aan de Zandstraat in Gietelo waar de familie Hartgers woonde en waarvan de laatste bewoonster is overleden. Tussen de verschillende papieren kwam ik een brief tegen, gericht aan

Frits, die in dienst was en op dat moment gelegerd in Harderwijk. Toen ik die brief, die met potlood geschreven was, had gelezen, dacht ik gelijk aan de "Kroniek". Er staan namelijk een paar dingen in die je in deze tijd niet meer voor mogelijk houdt. En dan bedoel ik met name de vreselijke toestanden die we de laatste tijd gezien hebben in verband met het mond- en klauwzeer. Hoeveel gezonde dieren zijn nutteloos afgemaakt en hoeveel mensen is onnodig leed aangedaan! Dat ging toen wel anders. Leest u de brief maar, die ik letterlijk heb overgenomen. De brief is geschreven door Roelof, de broer van Frits. Halmen 6 Sept 1939

DE BRIEF VAN ROELOF

Waarde Broeder. Wij zijn allen nog goed gezond en dat Zelfde hoop ik ook van U. Gisteren is uw brief overgekomen in de Zandstraat. Ze waren aan 't wasschen. Hebt u al een brief gekregen van Vader en Moeder verleden week is er al een weggestuurd. Ze hebben er al twee van u gekregen en een ansicht. Gisteren hebben we de motte naar van Til gebracht met de veewagen en hebben de koe naar de Kempe gebracht. ("De Kempe" is een boerderij aan de Haanstraat.) Die kon alweer aardig goed lopen. Ze hebben het nog wel aardig slim aan de pooten maar afijn wij moeten 't maar goed schoon houden. Bij ons is 't niets drukkerder dan laatst met de ..... we zijn druk en we Zijn Vrijdag naar Deventer geweest met de boonen

en hebben alles verkocht. Vrijdag gaan we er weer heen met appels. Volgende week wouden we aan de aardappels beginnen uit te bouwen. Dieneken komt de andere week ook voor goed thuis die moet dan maar eens helpen werken. En als we de aardappelen er uit hebben dan gaan we aan het mesten en bouwen. We hebben gras genoeg op 't oogenblik en de toestand blijft vinnig het zelfde nog 't is maar afwachten en de moed er maar inhouden

daar is anders tog niets aan te doen. 't Kan gebeuren dat we nog eens een keer bij U komt maar 't is een heel eind. Ik hoop dat u eerst nog maar eens komen mag en anders zullen wij wel eens een keer komen per trein of per autoo maar dan toch op Zondag allicht maar dan zullen we wel eventjes schrijven. Nou zal ik maar eindigen en Ontvang de Groeten van ons allen Vader Moeder Roelof Diena en Dieneken.

Frits Hartgers in vol ornaat toen hij in 1939 in Harderwijk gelegerd was. (Foto via Mevr. D. Hartgers-Bannink).

DINA SCHRIJFT

En dan komt Diena, de vrouw van Roelof ook nog even aan het woord: Frits nu zal ik ook nog wat schrijven. Riek mijn zuster is net precies gekomen. Wessels heeft net de kaart meegenomen om distributiekaarten te halen, alles komt op bonnen. Jan die ligt in IJzendoorn dat ligt bij Tiel in de Betuwe. Vader Moeder en Hanna zijn er al heen geweest, hij verveelde zich zoo. het is te hopen Frits dat juli maar gauw weer thuis komt, maar de toestand is nog niets beter, daar zijn maandag en dinsdagnacht vliegtuigen boven Deventer en Zutphen geweest. Ze hebben er ook nog op geschoten. Roelof heeft verleden week de knollen gezaaid ze groeien goed. We zijn zo druk met de koeien met het mond en klauwzeer ze hebben het zoo slim aan de poten het is allemaal rot de maaïen zitten er al in dat moeten we allemaal schoonmaken. Dirk Barmentloo die ligt in Nijkerk en Jo Willems ook nu zal ik maar eindigen. Ontvang de hartelijke groeten van Roelof, Riek en mij Dina Bannink.

Tot zover de brief van Roelof en Dina. Roelof schrijft 'Diena' en zij zelf schrijft 'Dina'. In de brief vallen een paar dingen op. Allereerst hoe de broers elkaar aanspreken. Het begint met 'Waarde Broeder' en verder wordt er 'u' gezegd. Dat was in die tijd blijkbaar de gewoonte. Ik bezit brieven die in de oorlog zijn geschreven aan mijn twee broers in Duitsland waarin ook veelvuldig 'U' wordt geschreven. Dan de problemen met het mond en klauwzeer. Ik kan me nog herinneren dat in die tijd zo af en toe bij een boerderij een bordje aan de weg stond met de tekst 'Mond en klauwzeer'. Men wist dat het een zeer besmet-

telijke ziekte was en de boerderij werd zo veel mogelijk gemeden. Het gaf de boeren veel extra werk om de wonden te verzorgen, vooral de blaren op de tong waren moeilijk te genezen. Maar de koeien werden normaal gemolken en de melk ging gewoon naar de fabriek. Het M.K.Z. was een ziekte die af en toe de kop op stak en de boer die het trof, had pech. Maar het hoorde zo'n beetje bij het boerenbedrijf. Maar nooit werd er om die reden een koe afgemaakt. Ik begrijp best dat het tegenwoordig anders is. Als we nu de loopstallen zien waar tientallen koeien lopen en als daar de ziekte uitbreekt, dan moeten er natuurlijk maatregelen genomen worden. In de tijd van de brief ging alles nog in het klein en was de toestand beter te overzien. En ook toen leefden de mensen lang en gelukkig.

Roelof Hartgers (29) en Dina Bannink (23) samen op de bank in 1925 zes jaar voor hun huwelijk in 1931. (Foto via Mevr. D. Hartgers-Bannink).

OOK PERSONEN UIT VOORST NAAR HET BEDELAARSGESTICHT OMMERSCHANS

Door Milly Westerhuis

DE OMMERSCHANS

Dwalende door de dichte bossen langs de restanten van de oude vesting Ommerschans, doet niets meer vermoeden dat hier een groot opvoedings- / bedelaarsgesticht heeft gestaan.

De naam hoort bij de vesting, een verdedigingswerk uit de 17e eeuw, nabij Balkbrug. Nog midden in de 80-jarige oorlog werd de schans in 1625 gebouwd als deel van een reeks verdedigingswerken die opgeworpen waren om de Spaanse troepen de doorgang naar Groningen en Friesland te beletten. 50 jaar later, in het rampjaar 1672, toen Holland werd belegerd door vier vijanden, Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen, kon de Hanzestad Deventer geen stand houden en braken de Spaanse troepen door richting Ommen. Voor het eerst werd het serieus op de schans, maar het handjevol soldaten zag de bui al hangen. Tegenover het grote Spaanse leger vreesden ze het ergste en dus knepen ze er voortijdig tussenuit. De schans bleef nog tot 1715 als militair verdedigingswerk intact. Daarna stond hij leeg tot 1740 toen hij weer een militaire bestemming kreeg als munitieopslagplaats. Nu herinneren alleen enkele opgeworpen wallen en delen van de grachten nog aan de vesting

MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID

De naam Ommerschans is verder de geschiedenis ingegaan als naam van de grote

bedelaarskolonie als onderdeel van één van de drie koloniën van de 'Maatschappij van Weldadigheid': Veenhuizen, Willemsoord, Wilhelminaoord en Frederiksoord nabij Vledder. In het begin van de 19e eeuw heerste in West-Europa grote armoede, er was geen werk voor de groeiende bevolking en er kwamen vele voormalige soldaten op de arbeidsmarkt waar ook geen toekomst voor was. Hele gezinnen vervielen in armoede en bedelen was aan de orde van de dag, het werd een plaag. Grote steden en gemeenten wilden daar maar wat graag van af en zo ontstond er bij generaal Johannes van den Bosch, het plan om landbouwkolonies op te richten, om mensen een zinnig bestaan te geven en vooral om ze wat te leren. De paupers, bedelaars, landlopers en zelfs vondelingen en wezen uit de weeshuizen van Amsterdam kregen er onderdak, kleding en voeding en daar was men dan maar weer van af. De kinderen konden naar school.

STRENG REGIEM

Veenhuizen en de koloniën bij Vledder waren vrije koloniën, maar helemaal vrij was het niet, mensen werden er min of meer naar verbannen en weggaan bleek ook aan strikte voorwaarden gebonden. Er heerste een streng regiem. Door de armoede namen, naast bedelen en landlopen, ook criminaliteit en onzedelijk gedrag toe en weigerden mensen om in het gareel

te lopen. Daar moest dwang aan te pas komen. Reden om een gesloten onvrije kolonie te stichten met het doel mensen te heropvoeden en daarvoor zag men in de verlaten gebouwen van de Ommerschans een mogelijkheid.

STRAFKOLONIE

In 1819 gaf koning Willem I daarvoor toestemming. Aanvankelijk diende Ommerschans als strafkolonie voor de mensen die zich in de vrije koloniën niet konden aanpassen en of veroordeeld waren voor 'kleine' vergrijpen. De echte veroordeelden gingen ook toen naar de gevangenis. In 1848 kwamen er de behalve bedelaars en landlopers na een gerechtelijke uitspraak, ook mindervaliden die zich niet konden redden en door de gemeentebesturen, naar Ommerschans werden 'verbannen'. Het kostte de gemeentes 90 cent per dag per persoon.

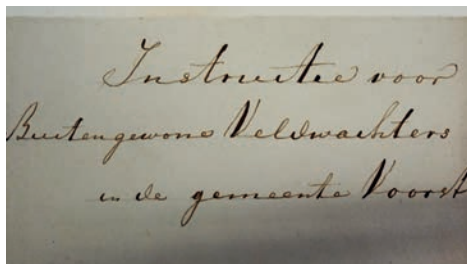
Het leven was hard voor de bewoners die als gestraften werden behandeld en het motto was 'niet werken, niet eten' en dit was geen loze kreet. Gezinnen werden van elkaar gescheiden, mannen en vrouwen apart, kinderen gingen met de moeder

mee, die door spinnen en handwerken haar eigen kost en die van haar kinderen moest verdienen, mannen werkten onder toezicht van soldaten op het land en in het veen. Het was streng verboden nog contact met elkaar te hebben, ook al was men getrouwd, want men wilde niet nog meer van deze armlastigen. Evengoed, waar een wil is is een weg en werden er toch kinderen geboren. De Ommerschans werd gebouwd en opgericht voor 1.000 personen maar de eerste jaren werd dat aantal niet gehaald, in 1822 waren er maar 79. Men probeerde op oneigenlijke gronden de Ommerschans bevolkt te krijgen. Zo werd menigeen behalve voor bedelen, dronkenschap of een vechtpartij ook al voor een grote mond naar Ommerschans gestuurd.

Het waren niet alleen de minderbedeelden uit de grote steden die in de categorie bedelaars en landlopers terecht waren gekomen, ook in de gemeente Voorst staan er in de archieven van zowel Veenhuizen als Ommerschans een aardig aantal ingeschreven. Zo moet Jacob de Wilde uit Terwolde in 1863 een veelpleger geweest

Gezicht op de achterzijde van het bedelaarsgesticht 'De Ommerschans'. Het is in 1819 opgericht als onvrije kolonie voor bedelaars, landlopers en onwilligen.

Voorkant van instructieboek voor de buitengewoon veldwachters in de gemeente Voorst

zijn, hij werd drie keer als veroordeelde in Veenhuizen opgenomen evenals Bernardus Onstenk uit Voorst die zelfs vijf keer wegens veroordelingen opgenomen werd en Hendrik Spoorenberg uit Wilp die ook niet in het gareel te brengen was, hij werd vier keer veroordeeld tot de kolonie. Het waren niet alleen mannen uit Voorst die 'opgenomen' werden ook Klazina Berendsen uit Terwolde werd vanwege bedelen opgepakt en er heen gestuurd, om er zo een paar van de tientallen te noemen. Het moet overigens voor de kreupele 50-jarige Janna van den Berg uit Nijbroek niet zo afschrikwekkend geweest zijn, zij ging vrijwillig naar Ommerschans, moge-

lijk zag ze voor zichzelf onderdak en eten. Dan was de armoede wel heel groot.

Bedelen moet in de gemeente Voorst wel een plaag geweest zijn. De plaatselijke koddebeiers konden het niet aan en het gemeentebestuur vroeg assistentie aan de burgemeester van Deventer. Die gaf Voorst een paar veldwachters te leen om in dorpen en langs wegen de bedelaars en landlopers op te sporen. Ze deden dat maar wat graag, er stond een premie op voor iedere bedelaar die ze oppakten. Alleen maar naar Ommerschans waar in 1823 er al 3000 geregistreerd stonden. Het mag duidelijk zijn dat dit niet allemaal volgens de regels gegaan is.

In 1889 kwam er een einde aan dit gesticht en in 1890 is Ommerschans gesloten. De gebouwen werden afgebroken en er is van het grote indrukwekkende gesticht niets meer over. Er rest slechts de wetenschap dat er in een vredig stukje bos 5430 kolonisten begraven liggen. Op een klein restant van het grote boskerkhof zijn nog een paar anonieme kruisen te zien, de rest is overwoekerd.

Bronnen: Drents archief Assen
Historische vereniging Ommerschans
Gemeentearchief Voorst
Anton Heijmerikx

Dit is niet zo maar een bosje, maar de begraafplaats van ruim 5400 bewoners (kolonisten) van de Ommerschans die daar in de periode 1820 - 1890 zijn overleden

DE BOERENSTAND DEEL 2

Door Hanneke Haaksma

Het eerste deel over De Boerenstand in Terwolde beschreef in een notendop de ontwikkeling van zuivel- en boterfabricage tot het einde van de 19e eeuw. Het sloot af met de opkomst van industriële boterfabricage en de verbetering van de boterkwaliteit. Later werd de opkomst van de margarine-industrie een bedreiging voor de boterproducenten.

RIJKSBOTERMERK

In de strijd om eerlijke en niet met andere vetten vermengde boter aan te consumeren te kunnen leveren, werden er boterwetten in het leven geroepen. De eerste Boterwet dateert van 1900, maar bood niet veel soelaas. Pas nadat vanuit de sector zelf het initiatief werd genomen tot de oprichting van botercontrolestations bood de Boterwet meer garantie. Zo werd in 1903 het Botercontrolestation

Alle boter moest voorzien zijn van het Rijksbotermerk. Zowel de tonnetjes voor de export als de pakjes met een wikkel. Het merk had volgnummers waardoor vervalsen zo goed als onmogelijk werd.

aan de Kapjeswelle te Deventer opgericht voor de regio Gelderland/Overijssel (dit controlestation was daar gehuisvest tot 1982). In 1909 werd de Rijksboterwet aangenomen. Hiermee kwamen de botercontrolestations onder Rijkstoezicht te staan.

BOTERCONTROLE

Elke 14 dagen moesten er botermonsters van de fabrieken bij de boterstations ingestuurd worden waar ze scheikundig werden onderzocht. Door de wet werd het vetgehalte verplicht gesteld op 80% met een bepaald maximum aan vocht en zout. In de bereidplaats voor boter en aangrenzende ruimten van deze plaats werden alleen de volgende vetten toegelaten:

- Machineolie
- Wagensemeer, ledervet en smeermiddelen die ongeschikt waren voor vervalsingen van boter
- Boterkleursel (toegestane kleurstoffen).

OPRICHTING “BOERENSTAND”

In deze woelige periode werd in 1912 besloten tot de oprichting van de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek “De Boerenstand” in Terwolde.

Niet dat er al geen zuivelindustrie was: vanaf 1893 draaide er al de succesvolle zuivelfabriek De Emsternate, opgericht door Deventer koopman H. H. Lugard. Ook was in oktober 1897 de Coöperatieve zuivelfabriek “Wilp” in Wilp al van start gegaan. Al

eerder had de bekende wandelleraar J.J. van Weydom Claterbosch in 1890 op Kolkenstein in Terwolde een cursus gegeven in de hygiënische zuivelreier, waarbij hij tevens de oprichting van gemeenschappelijke zuivelbereiding stimuleerde. Ook werd door de Gelders-Overijsselse Maatschappij van Landbouw de "onderlinge oprichting" van boterfabrieken gepropageerd. Als voordelen van coöperatieve fabrieken werden gezien:

1 Zekerheid over de aanlevering van

melk voor fabrieksmatige verwerking

- 2 De voordelen van de coöperatie komen ten goede aan de leden
- 3 Coöperatieve samenwerking maakt het voor de boeren mogelijk om kapitaal te vormen en in stand te houden.

De wens om zelf een boterfabriek in het leven te roepen kwam ook voort uit het feit dat de boeren niet tevreden waren met de prijs die de particuliere fabriek, lees Emsternate, voor hun melk bood. Op 11 maart 1912 vond de oprichtingsvergadering plaats, waarbij 91 veehouders waren vertegenwoordigd, samen goed voor 330 melkkoeien. Er werd een bestuur be-

**Doorn & Van der Haar
Computers**

- Verkoop - Cloud
- Reparatie - Onderhoud
- Telefonie - Netwerken

0578-575856
info@doornvanderhaar.nl

KAMPEREN BIJ DE BOER

camping de Polmate

Melkleenweg 4 Terwolde
info@campingdepolmate.nl www.campingdepolmate.nl

Ontdekkend op weg

Wij gidsen in het wisselende stroomgebied van de IJssel met dijkhuizen, landgoederen, kastelen en vroegere ontginningen van landbouw en veeteelt. Wij laten Veluwe, Salland en delen van de Gelderse Achterhoek zien in ieder jaargetijde en vertellen de verhalen en sagen die in deze gebieden de ronde doen.

Ieder jaargetijde maakt de streek net weer anders. Ontdekken we nieuwe plekken en vergezichten. Boerderijen met lanterkames te kust en te keur. Verhalen van bijzondere momenten, personen en gevechten om bezit. Dat is wat Veluwe, Salland en Gelderse Achterhoek u bieden, eeuwen van grootste waarde voor streek en mens.

"De gids stap bij u in en neemt de tijd om tijdens de rondrit te vertellen over omgeving en mens."

Een toer duurt maximaal 2 uur.

E info@zedwell.nl T 06 - 53 67 85 62

www.zedwell.nl

expert Twello

noemd die gemachtigd werd om de vereniging "De Boerenstand" op te richten. Op 29 juni 1912 werden de statuten van de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek "De Boerenstand" voor Terwolde, Nijbroek en omstreken te Terwolde gepubliceerd. Het doel was "een stoomzuivelfabriek op te richten en te exploiteren of een bestaande fabriek over te nemen, het voor gemeenschappelijke rekening verwerken van melk van gezonde koeien en het verkopen van de verkregen producten". Of het aankopen van een bestaande fabriek, lees Emstermate, een reële optie is geweest, weten we niet. De Emstermate heeft nog gedraaid tot 1915. De beoogde stoomzuivelfabriek werd opgericht aan de Twelloseweg 79 te Terwolde. De fabriek werd gefinancierd met vrijwillige obligaties van de leden ad f 25,00 tegen een rentevergoeding van 4 % en met een hypotheeklening bij de Boerenleenbank

in Nijbroek. De leden waren aansprakelijk voor eventuele tekorten van de vereniging en voor tekorten bij liquidatie. Omgekeerd delen de leden in overschotten bij liquidatie. Bij de statutenwijziging in 1918 is er sprake van een echte coöperatie met ledenkapitaal bijeengebracht door inhoudingen op het melkgeld.

Zo ontstond in deze periode een netwerk van, veelal coöperatieve, plaatselijke zuivelfabrieken: Wilp (1897), Epe (1899), Colmschate (1905), Olst (1911), Terwolde (1912), Apeldoorn (1916). De actieradius van een melkfabriek was niet zo groot. Dit had alles te maken met het transport van de melk van de veehouder naar de fabriek, dat veelal met paard-en-wagen plaats vond. Er werd wel gezegd dat de afstand tussen veehouder en fabriek niet meer dan 1 ½ uur gaans mocht zijn, ongeveer 8 tot 10 kilometer. Volgens de sta-

tuten zijn de leden verplicht de melk van al hun gezonde koeien te leveren aan de fabriek, uitgezonderd melk voor eigen verbruik. Daarnaast kunnen niet-leden ook melk leveren. Het huishoudelijk reglement is streng waar het gaat om verbod op levering van melk bij besmettelijke ziekten, zoals tuberculose en mond- en klauwzeer. Als er een besmettelijke ziekte op de boerderij heerst, mag de boer niet leveren, maar ontvangt toch de helft van de waarde van hoeveelheid melk. Periodiek wordt

Melkrekening voor No. 161
Van 18 Oct. t/m 31 Oct. 1953.

Grondprijs per 100 KG.	f 4.00
Vetprijs <u>22.5</u> % vet á f 4.70	<u>19.03</u> Ct.
Prijs af boerderij	<u>23.03</u> Ct.
Min. Beschikkingen	f 0.42
	Totaal f 0.42
Prijs per K.G. af te rekenen	<u>23.03</u> Ct.
Geleverd <u>653</u> KG. =	f <u>149.64</u>
Af: Boter f	
Bushuur	" <u>8</u>
Diversen <u>Wasser</u>	" <u>1.40</u>
Aangezuurde Onderm.	" <u>15.25</u>
Karnemelk	" <u>2.28</u>
Premie Pensioen	" .....
Korting	" f <u>20.01</u>
Gemiddelde prijs per Kg. <u>22.64</u> Ct.	Netto bedrag f <u>149.63</u>
Gem. vetgeh. <u>3.96</u> %	Premie f <u>1.80</u>
Van 1 Nov. t/m 14 Nov. '53	Samen f <u>150.93</u>
de kwaliteit van Uw melk ingedeeld in	Uitbetaald f <u>150.50</u>
klasse <u>1</u>	
Bedrag hierbij.	

Reclames op de dag van ontvangst.

gecontroleerd op de zuiverheid van de geleverde melk. Het vetgehalte wordt iedere dag gemeten volgens de wet van Gerber. De boer krijgt immers betaald op basis van het vetgehalte van de melk. De geleverde melk wordt voor iedere boer bij binnenkomst gewogen op een grote bascule.

In principe neemt de boer ondermelk (dit is afgeroomde melk) en de karnemelk terug in de verhouding van de geleverde melk. Hier kan in overleg met de directie en het bestuur van worden afgeweken. De geleverde melk wordt bijgehouden op de melkrekening, die twee keer per maand wordt afgerekend, na aftrek van de terug geleverde ondermelk en karnemelk. Vol doet de melk aan de vereisten van zuiverheid dan ontvangt de boer een toeslag (premie), bij gebreken kan een korting worden ingehouden.

Het eerste jaarverslag (1913) vermeldt dat er was een stuk grond was aangekocht van een halve hectare voor f 1.500,-. Voor de verwerking van de melk werd een koeinstallatie aangeschaft met een capaciteit van 16000 cal per uur.

De eerste directeur, T. de Boer, werd aangetrokken uit het Friese Giekerk. Hij ontving een salaris van f 800,- per jaar plus vrije woning en andere emolumenten en toeslagen. De botermaker verdiende f 13,25 per week, de machinist f 12,50 en de leerjongen f 3,50. Voor onregelmatige werktijden kreeg men een toeslag van 5%. Voor het personeel werd een pensioenverzekering met een premie van f 4,- per week afgesloten en ook een ongevalverzekering.

De fabriek ging voortvarend van start. Al in het eerste jaar (dat waren maar 8 maanden) werd 1,2 miljoen kilogram melk van leden verwerkt en 520.000 kilogram van leveranciers (niet leden): in totaal 1,7 miljoen kilogram. In de daaropvolgende jaren verdubbelde dit al snel, maar de Eerste Wereldoorlog remde de groei weer wat. In de jaren 1920 liep de hoeveelheid verwerkte melk op van 5 naar 7 miljoen kilogram.

De geproduceerde boter vond groten deels zijn weg via de groothandel en de botermijn voor de export en later ook via de Geldersch-Overijsselsche Coöperatieve Zuivelverkoopvereniging te Zutphen. Maar vrijwel meteen werd gestart met detailverkoop van boter, waarbij Deventer en later ook Twello belangrijke afzet gebieden waren. Ook werd overgegaan tot detailverkoop van tapte- en karnemelk en later van gepasteuriseerde volle melk en karnemelksepar.

HET ONDERMELKOVERSCHOT

Doordat men minder varkens fokte en minder kalveren aanhield (er was minder aanvoer van veevoer tijdens de Eerste Wereldoorlog) en omdat er steeds meer koeien per boer en daardoor meer melk geproduceerd werd, ontstond het probleem van teveel geproduceerde ondermelk. In het jaarverslag over 1928 staat dat 204 van de 314 leden de ondermelk aan de fabriek lieten. Fabrieken gingen meer melk leveren aan het westen van het land en bovendien ging men van de ondermelk melkpoeder maken. Dit deed De Boerenstand al in 1924 besluiten om een poederinstallatie in te richten (inves-

tering van rond f 15.000,-). Melkpoeder vond zijn weg via de groothandel, maar werd ook aangeprezen bij en verkocht aan broodbakkers. Het maken van melkpoeder gebeurde via het zgn. walsensysteem: hierbij werd de melk in een dunne horizontaal draaiende holle wals gebracht, die van binnen met stoom werd verhit. De zo gedroogde melk werd met messen van de walsen verwijderd en daarna fijn gemalen. De melk was daarna wel moeilijk oplosbaar. Het systeem was goedkoop als men over voldoende stoom beschikte; ook De Boerenstand beschikte over zo'n machine. Mevrouw Bosman aan de Wellkinkhofweg herinnert zich dat je als kind regelmatig zo'n afsnijdsel van de walsen aan de fabriek kreeg. Heerlijk zoet en een beetje taai.

Op een modernere manier wordt de melk verstoven in een verstuivingstoren waar kleine druppeltjes melk omgeven worden door hete, droge lucht. Ieder druppeltje is nu een korreltje geworden. Deze poeder-melk is wel goed oplosbaar.

ONRUSTIGE PERIODE IN HET BESTUUR

Bestuurlijk verliep de eerste periode tot midden jaren 1920 onrustig. Het kan zijn dat het te maken heeft met een gewenningsproces voor boeren die gewend waren voor zich zelf op te komen en nu ook het gezamenlijke belang van de vereniging moesten dienen. Het kan ook zijn dat het te maken had met de voortvarendheid waarmee de directeur te werk ging wat te snel ging voor de boeren. Een eerste strijdpunt was de door de directeur in gang gezette gezamenlijke inkoop van land-

bouwbenodigdheden. Leden betwisten dit en achtten dit in strijd met de statuten van de vereniging. Uiteindelijk werd voor dit doel in 1918 een aparte vereniging "De Landbouw", gevestigd aan de Twelloseweg 101 in Terwolde, in het leven geroepen. Vergaderingen verliepen rumoerig en er werd zelfs eens met een brandende sigaar gegooid en een enkele keer moest de politie er aan de pas komen om de orde te bewaren.

Andere strijdpunten waren het salaris van de directeur, al dan niet vermeende fouten bij het wegen van de geleverde melk op de fabriek, en uitbetaling van het melkgeld. Tenslotte leidde dit in het voorjaar van 1927 tot een bestuurscrisis, die ook de landelijke pers haalde. Persoonlijke conflicten tussen directeur De Boer en de leden De Groot, Eekhuis en Schoterman werden breed uitgemeten. De Boer diende zijn ontslag in en na de verkiezing van De Groot als bestuurslid trad het zittende bestuur en voorzitter Brink af. Hoewel een gezichtsverlies voor De Boer, is het hem kennelijk niet slecht vergaan. Al in hetzelfde jaar stichtte De Boer in Nijmegen de fabriek van melkproducten en handelonderneming "Terwolde"; een sneer naar De Boerenstand?

DE CRISISJAREN

In de crisis van de jaren '30 devalueerde Nederland de gulden niet, terwijl landen om ons heen dat wel deden. Door de dure Nederlandse gulden, prijsde Nederland zich uit de markt. Landen probeerden hun eigen markt te beschermen met hoge invoerrechten. De op de export gerichte zuivelindustrie werd hierdoor zwaar ge-

raakt, met als gevolg dalende prijzen. De overheid was genoodzaakt in te grijpen in de sector. In 1932 werd de Crisiszuivelwet van kracht en werd het Crisiszuivelbureau in het leven geroepen. Er is geprobeerd om het aanbod te verminderen door verplichte bedrijfsverkleining, maar dat lukte niet. De boer kreeg een door de overheid gegarandeerde prijs voor de melk, zo'n prijsgarantie had als onbedoeld neveneffect dat de boer meer melk ging produceren voor meer inkomsten.

In deze periode kwam de sector met propaganda en reclames om de consumptie van melk en melkproducten te bevorderen. Tenslotte was er de introductie van schoolmelk waar in 1936 al voorzichtig mee begonnen werd. In de dertiger jaren ontwikkelde zich in ons land een levendige handel in textielcaseïne, die als grondstof

voor de melkwolfabricage kon dienen. In de Nederlandse pers verschenen artikelen over dit nieuwe product. Nog een manier om ondermelk te gebruiken was de productie van galalieth, een soort kunsthoorn bereid uit de kaasstof van melk. Men maakte er knopen van, borstels, kammen en speelgoed.

De Boerenstand bestond in 1938 vijftwintig jaar. Gezien de moeilijke financiële situatie als gevolg van de crisis werd besloten om dit jubileum niet feestelijk te herdenken. De leden stemden in met een traktatie in de vorm van boter of kaas. Op 14 april 1938 vond een receptie plaats in café "De Klok" in Terwolde.

MAATREGELEN TIJDENS DE BEZETTING

Ten tijde van de Duitse bezetting halveerde de hoeveelheid aan De Boerenstand geleverde melk van rond 7,5 miljoen kilogram naar rond 3,5 miljoen kilogram, ondanks een stijging van de netto melkprijs van ca. f 4,80 per 100 kilogram naar ca. f 15,50. Deze afname is zeker mede veroorzaakt door allerlei beperkende maatregelen van de bezetter, schaarste aan grondstoffen voor veevoer en schaarste aan brandstoffen voor de fabriek. Mogelijk hielden de boeren ook meer melk op de boerderij. De Duitse bezetter voerde het verplichte standaardvetgehalte in van 2,5% voor consumptiemelk. Het proces om op 2,5 % vet te komen kostte meer tijd en om die reden werd pasteurisatie van de melk verplicht gesteld.

Affiche uit 1931 Bron: Alles van melk, P.Reinders en A. Vernooij

ONTWIKKELING NA 1945

In de loop van het laatste jaar van de oorlog (spoorwegstaking 1944, hongerwinter, bevrijdingsgevechten 1945) had Nederland grote materiële en economische schade opgelopen. Vlak na de bevrijding was de voedselsituatie nijpend. Onder de toenmalige minister Sicco Mansholt werd door distributie en prijsmaatregelen de voedselsituatie veilig gesteld. Consumptiemelk had de prioriteit en moest tegen een lage prijs op de markt gebracht worden. Na de oorlog steeg de hoeveelheid aan De Boerenstand geleverde melk van 3,7 miljoen kilogram tot ca 9 miljoen kilogram midden jaren '50. De netto prijs voor de boer nam geleidelijk toe van ca f 15,50 tot f 22,- per 100 kilogram. Prijsmaatregelen bestonden uit een garantieprijs voor een landelijke hoeveelheid af te nemen consumptiemelk (ondermelk). Voor de productie daarboven was men afhankelijk van de (wereld) marktprijs. Totale afhankelijkheid van marktprijzen gold ook voor melkpoeder en condensmelk. Al snel, en niet alleen bij De Boerenstand, maar bij veel van de plaatse-

lijke zuivelfabrieken, diende zich weer het vooroorlogse probleem van overschot van ondermelk aan, nu door overproductie. Met vereende krachten werd al in 1947 de Coöperatieve Melkverkoopcentrale Gelderland Overijssel (Comego) te Zutphen in het leven geroepen, waarvan De Boerenstand ook lid werd. De Comego regelde de verkoop en het transport van melkoverschotten in de regio, die vooral als consumptiemelk naar de melkfabrieken in het dichtbevolkte westen van het land gingen. De ontwikkeling ging door. In 1952 werd de Coöperatieve Melkproducten fabriek De Berkelstroom in Lochem opgericht (melkpoeder); hiervan werd De Boerenstand geen lid, de fabriek had immers zijn eigen melkpoederinstallatie. In 1956 volgde de oprichting van de Coöperatieve Condensfabriek Gelderland Overijssel aan de Hardewijkerstraat in Deventer, waarvan De Boerenstand wel lid werd. Thomassen en Drijver, vlakbij gevestigd, produceerde de blikjes voor de condensmelk.

De melkrijder heeft de melk opgehaald bij de boeren en plaatst de bussen op de transportband bij de melkfabriek

VERBETERING VEESTAPEL

Men sprak al over verbeteren van het melkvee rond 1900, maar na de 2e WO kwam het echt van de grond. De Boerenstand stimuleerde en ondersteunde de verbetering van de veestapel. In de vooroorlogse jaren, klaagden directeuren van De Boerenstand met enige regelmaat over de geringe aandacht voor veeverbetering. De leden van De Boerenstand, die ook lid waren van een stamboekveevereniging, konden de melk van hun koeien afzonderlijk aan de fabriek laten onderzoeken. De heer Freek Bosman van de Wellinkhofweg in Terwolde was in de jaren 1950 en 1960 melkcontroleur voor de Stamboekvereniging. Hij nam de melk per koe af bij de

boer thuis, de monsterkist met de gevulde flesjes, ging meestal achterop de fiets. De melk werd op het laboratorium van de Boerenstand op vetgehalte gecontroleerd. Hij deed dit samen met de heer Jansen, controleur stamboekhouder. Bosman en Jansen werkten voor de Stamboekvereniging maar werden via De Boerenstand betaald. In de jaren '60 en '70 heeft de heer Bosman veel prijzen gewonnen voor zijn uitmuntende MRIJ stamboekvee.

KALVERSCHETS

Een paar dagen na de geboorte kwam een kalverschetser het kalf te tekenen en om de vee-identificatie en -registratie bij te houden.

Naam rund: Roza Serie: MRJ Nr: 50000
Geb. datum: 17-11-1961 met/ver:
R.v.J. (Fokv.): 12083 Fokr.:
R.v.J. (Stb.): 699843 Stb.:
V: Roza s Boris 4
Fokr.: Stb.: 184345
M: Roza
Fokr.: 11023 Stb.: 554505
Nr. dekking: Dekdatum: Draagtijd: dg.
Kenmerk tekenen: Roodbont
Oormerk: serie nr.
d.d. serie nr.
d.d. serie nr.
Veehouder: G. H. Meyer
Adres: De Meijer
Zuivelfabriek/Ver.: Eibergen nr. 324
Naam schater (in blokletters): A. Luggen Koe
Datum: 23-01-63 Handtekening:

Vanaf 1910 waren er pas betrouwbare veetellingen (Nu oormerken en chips). Stamboekvee werd in het stamboek van de vereniging getekend. Deze koeien moesten een mooi exterieur hebben, en uiteraard een overvloedige, zo vet mogelijke melkgift. Het toen heersende koeienras was de MRIJ-koe. (Maas Rijn IJssel koe), die melk met een relatief hoog vetgehalte gaf.

Boekhandel Oonk

Stationsstraat 4 Twello

T: 0571-27 15 09

E: info@evennaaroonk.nl

Even naar

Oonk!

www.evennaaroonk.nl

Niet alleen werd er na 1945 alleen met de beste koeien verder gefokt, er kwam ook meer aandacht voor de selectie van fokstieren. Zo kruipt pas na de oorlog het gemiddelde vetpercentage van De Boerenstand gestaag in de richting van de 4%. Vanaf 1958 kon ook het eiwitgehalte in de melk gemeten worden. Alleen koeien met het hoogste vet en eiwitgehalte in de melk waren geschikt om mee te fokken.

VERANDERING VAN DE MELKSAMENSTELLING NA 1900

	1900	2000
water	88,6	86,9
vet	3,0	4,4
eiwit	3,1	3,4
Melksuiker (lactose)	4,6	4,6
Melkzouten	0,7	0,7
Melkproductie per koe per jaar	2500	7500

Bron: Zuivelfabrieken kwamen en gingen, Jos M.G. LankveldOnder: De heer G. Huisman in het laboratorium

De ideeën die Sicco Mansholt tijdens zijn ministerschap in de jaren '50 al ontwikkelde en toepaste met betrekking tot de bedrijfsanering en ruilverkaveling, werkte hij verder uit toen hij eind jaren '50 Euro-commissaris voor de Landbouw werd. Met het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (1962) kwam subsidiëring van de landbouw door middel van prijsondersteuning tot stand. Een gevolg van de prijsgarantie was wel het ontstaan van de bekende melkplas en boterberg. Dit verergerde het al veel langer bestaande probleem van overschot van (onder)melk op de traditionele boterfabrieken zoals De Boerenstand. Een commissie van de Gelders-Overijsselse Zuivelbond had begin jaren '60 al onderzoek gedaan naar sanering van de zuivelfabrieken, maar oordeelde toen dat een brug te ver was voor de kleinere zuivelfabrieken.

AANSLUITING BIJ COMEGO

Door aansluiting bij de Comego en de Condensfabriek werd De Boerenstand, net als andere lokale coöperatieve zuivelfabrieken, steeds meer lid van een grotere familie, maar functioneerden nog steeds als een zelfstandige coöperatie. Vanaf 1965 veranderde dat met de oprichting van COBERCO, een volledige samenvoeging van Comego, Berkelstroom en de COöperatieve CONDensfabriek. COBERCO ging daarna steeds meer fungeren als een zogenoemde topcoöperatie boven de lokale coöperatieve verenigingen. COBERCO ging daarna ook steeds meer de productie van de fabrieken van lokale verenigingen sturen. En zo kon het gebeuren dat in 1972 door COBERCO werd besloten om de fabriek van De Boerenstand per 1973 te sluiten.

DE BOERENSTAND EN DE ZUIVELPRODUCTIE IN ENKELE CIJFERS

	Geleverde melk (kg)	Netto prijs per 100 kg betaald aan de boer	Gemiddelde vet %
1913	1.744.364	3,97	3,13
1914	3.655.477	4,27	3,18
1915	4.268.662	5,49	3,13
1920	3.762.572	8,92	3,13
1925	5.627.071	7,75	3,15
1930	7.118.739	5,56	3,27
1935	7.238.051	4,02	3,32
1940	7.285.775	5,94	3,45
1945	3.720.680	15,47	3,39
1950	8.167.566	17,83	3,58
1955	8.608.161	22,08	3,19
1960	10.682.121	22,40	3,70
1962	11.387.104	21,74	3,75

PRODUCTIE EN UITVOER VAN ZUIVELPRODUCTEN IN TONNEN

Jaar	Boter		Kaas		Gecondenseerde melk	
	Productie	Export	Productie	Export	Productie	Export
1880	50.000	36.000	50.000	28.000	*)	*)
1913	70.000	38.000	99.000	67.000	*)	*)
1930	78.000	41.909	137.000	93.775	**)	**)
1933	-	-	-	-	179.900	175.900
1950	93.270	64.628	107.000	69.886	172.952	152.749
1970	120.866	142.399	272.133	173.300	496.085	365.196
1979	211.168	184.645	411.657	249.058	489.124	380.443

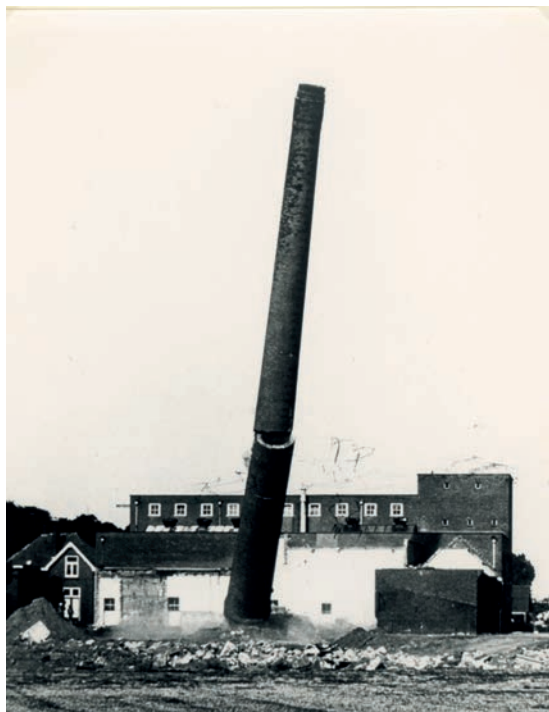
De Cooperatieve Zuivelfabriek in Wilp was al eerder opgegaan in Mariëndaal (Apeldoorn) en vervolgens Gelria (Epe); de fabriek in Willp sloot uiteindelijk eind jaren '60 zijn deuren. Met de sluiting van De Boerenstand in 1973 was het daarmee was het gedaan met de lokale zuivelfabrieken in de gemeente Voorst.

EPILOOG

HOE IS HET VERDER GEGAAN NA DE SLUITING VAN DE BOERENSTAND?

In de loop van de jaren '70 gingen de boeren over op ligboxstallen, de melkbus verdween en werd vervangen door de melktank. De melkplas en boterberg konden niet blijven groeien, zodat door Europa uiteindelijk in 1984 het melkquotum en de superheffing werden ingevoerd.

In dezelfde periode werd in delen van de gemeente Voorst de ruilverkaveling uitgevoerd en bedrijfsvergroting gerealiseerd. Ook schaalvergroting in de zuivelindustrie bleef niet uit. Coberco, die ook Gelria had

ingelijfd, ging in 1998 op in Friesland Coberco Dairy Foods, die vervolgens in 2004 weer opging in Friesland Foods. Deze zuivelreus had grofweg het noorden en oosten van Nederland tot zijn werkgebied. In 2008 volgde de fusie met Campina, die het westen en zuiden van Nederland tot zijn werkgebied had, tot Friesland Campina. Nadat de fabriek van De Boerenstand verschillende bedrijven huisvestte, biedt "D'Olde Melkfabriek" nu plaats aan kantoren, flexplekken en vergaderruimtes.

Bronnen

Zuivelfabrieken kwamen en gingen, J.M.G Lankveld
Zuivelcoöperatie in Nederland, J.A. Geluk
De bakermat van de Nederlandse zuivelindustrie, Piet
Willemsens en Klaas de Wit
Alles van melk, Pim Reinders en Aad Vernooij

HUISARTS IN OORLOGSTIJD

Door Riet van Noortwijk-Engel oktober 2020

In 1931 nam mijn vader, F. L. Engel, de huisartsenpraktijk van Bruinsma over. Deze was gevestigd in Twello, Dorpsstraat J 128 (nu 4), Bruinsma had enige jaren daarvoor het huis “Stadwijk” gekocht van de weduwe Le Jolle en het verbouwd tot praktijkhuis onder andere door een wachtkamer te maken, vermoedelijk op de plaats van het oorspronkelijke trappenhuis. De familie Le Jolle kwam uit Amsterdam en gebruikte het in 1883 gebouwde huis aanvankelijk als zomerverblijf, vandaar de naam.

De familie Engel, bestaande uit ouders en drie (later vier) kinderen woonde met veel plezier in de comfortabele woning, die voorzien was van centrale verwarming, eigen waterleiding en riolering (beerput en stapelput). Wij kinderen gingen naar de Openbare Lagere School (nu bibliotheek) van de heer Radstake, een goede school met zeven klassen die ook opleidde voor HBS en Gymnasium. Ook waren wij lid van ‘Vlugheid en Kracht’. Wie herinnert zich nog de legendarische opvoeringen in de grote zaal bij Korderijk?

DE HUISARTSENPRAKTIJK

Een huisartsenpraktijk (met apotheek) van toen verschilt veel van de groepspraktijken van nu. Het was een eenmansbedrijf en de arts was 24/7 oproepbaar en slechts twee weken per jaar vrij, waarvoor een waarnemer moest worden ingehuurd. Ook 's nachts waren er zieken of bevallin-

gen. Bij onze voordeur zat een nachtbel met ernaast een ‘spreekbuis’ die door het huis kronkelde en naast het bed van mijn vader eindigde; de meeste patiënten hadden geen telefoon.

De huisarts was dus altijd in dienst. Alleen in uiterste nood nam de andere Twellose huisarts - ter Haar Romeny - het over. Als mijn ouders een enkele keer naar de schouwburg in Deventer gingen konden ze daar via een nummer opgeroepen worden. Mijn vader hield dagelijks 's ochtends inloopspreekuur en maakte medicijnen. Hij draaide geen pillen maar vouwde wel poedertjes. Na het warme eten ging hij visites rijden. Het was een uitgebreide praktijk, van De Kar, De Achterhoek tot de Beemte en De Vecht. Hij maakte een lijstje van patiënten waar hij telefonisch bereikbaar was. En 's avonds deed hij de administratie, medicijnen bestellen (bij Brocades en de Chininefabriek), rekeningen schrijven en betalen etc. Behalve vrijdagavond vanaf 1931 zijn kegelavond op sociëteit De Hereeniging in Deventer.

DE OORLOGSJAREN

De oorlogsjaren waren voor iedereen moeilijk. Ook schaarse in de praktijk. Er werd al vroeg van alles hergebruikt: flesjes van drankjes en verband werden uitgekookt. Het verband werd met een speciaal apparaatje weer keurig opgerold. Dat heb ik veel gedaan, als beloning kreeg ik een doosje zwart op wit.

Na dulle Dinsdag verslechterde alles. Veel bombardementen, geen school meer, Deventer werd veel te gevaarlijk, het gymnasium aan de Nieuwmarkt was door bommen, die bedoeld waren voor de bruggen, getroffen.

DE AUTO REED OP GAS

Voor mijn vaders auto was er geen benzine meer. De auto reed een tijdje op houtgas. In een soort cilinder op wielen achter de auto werd houtgas geproduceerd waar de omgebouwde motor op reed.

Voorzover ik weet was die installatie gemaakt door een Twellose smid (Geurtsen). Het bedrijf stond tegenover de fabriek van IJsseldijk aan de Oude Rijkstraatweg. Maar autorijden werd te gevaarlijk: bij helder weer werd een deken over de auto gespannen tegen het blikkeren en ging iemand mee op het voorspatbord om naar boven te kijken. Maar daaraan kwam een eind en de auto werd bij een boer onder het hooi verstoppt. Eventjes had mijn vader een motorfietsje met nummer: M 34517,

het zelfde nummer als de auto. De auto-nummers waren vroeger persoonlijk en hadden een provincieletter: M voor Gelderland, E voor Overijssel. Ik vind het nog steeds jammer dat die provincieletters zijn verdwenen. Toen ik in Vlissingen woonde deed het me veel als ik een M nummer zag. De laatste oorlogsmaanden deed mijn vader alles op de fiets: dat was erg zwaar. Op zaterdag 2 of 3 maart 's ochtends kwamen twee SD'ers de spreekkamer binnen, arresteerden mijn vader en zetten hem gevangen op de Oxerhof.

DE DOKTER WERD GEARRESTEERD

Waar mijn vader van werd beschuldigd weet ik niet precies. Het had te maken met doorgeven van berichten. Tegen ons toenmalige dienstmeisje Dina Peters (van Peters van de Grote Noordijk) had hij gezegd: "Als er iets met me gebeurt moet je de papieren uit dat laatje van mijn bureau halen en verbranden." Mijn moeder fietste ook wel eens met papieren naar Deventer.

De Oxerhof anno 2020.

Het gebouw is nu in gebruik als school voor filosofie. In de oorlog had de Sicherheitsdienst op het grasveld op de voorgrond gevangenenbarakken gebouwd.

DE OXERHOF

De Oxerhof is een landgoed in Colmschachte, in 1943 door de Sicherheitsdienst geannexeerd en voor verschillende doeleinden gebruikt. Vanaf september 1944 waren er gevangenenbarakken en werden er mensen vastgezet en ook geëxecuteerd. Na de aanslag op Rauter werden er 21 gijzelaars van de Oxerhof op de Woeste Hoeve doodgeschoten.

Het was voor ons een angstige tijd. Wel hadden we enig contact met mijn vader via een Twellenaar die op de Oxerhof werkte. Hij nam schone kleren mee en bracht stiekem briefjes over. Intussen rukten de geallieerden op door de Achterhoek, wilde geruchten deden de ronde. Op 5 april, de Canadezen waren dichtbij, werden op de Oxerhof 32 gevangenen, waaronder mijn vader, vrijgelaten. Om 7 uur 's ochtends moesten zij naar de Brinkgreve, het hoofdkwartier van de SD, lopen en daar nog werkzaamheden verrichten. Piebinga, de geneesheer-directeur van Brinkgreve, belde op dat mijn vader die avond thuis zou komen, hij moest eerst nog kelders dweilen. En dat gebeurde ook. Op de Oxerhof waren tien 'zware gevallen' achtergebleven en - naar later bleek - op gruwelijke wijze vermoord door nog overgebleven bewakers. Hierover was lang niets bekend. Pas nadat de School voor Filosofie in 1989 haar intrek nam op de Oxerhof is er aandacht aan besteed. Of mijn vader ervan geweten heeft is mij niet bekend. De avond van 5 april kwam mijn vader dus thuis, hij was wel vermaard, maar zag er toch niet slecht uit. Wat zal hij van een warm bad hebben genoten! De volgende dag werden we bedol-

ven onder de oranje tulpen en andere cadeaus. Maar de toestand werd kritiek, veel Duitsers in het dorp, gescht bij het Penninkslaantje en de Badijk. Dat werd zo nu en dan afgeschoten en dan gauw weer gecamoufleerd. Veel vliegtuigen, die bommen en raketten lieten vallen. De bruggen werden opgeblazen en op 10 april was Deventer bevrijd. De mensen op De Hoven hoorden het gejuich.

Onder de naam Cannonsnot staken de Canadezen op 11/12 april de IJssel over en trokken richting Wilp en Twello. Er is die dag hevig gevochten, er sneuvelden 19 Canadezen waaronder hun commandant luitenant-kolonel Donald Mackenzie.

Op 12 april trokken de Duitsers weg uit de kern van Twello. Omwonenden gingen een kijkje nemen op de veiling, opslagplaats van de Duitsers, en troffen allerlei etenswaar aan. Maar al gauw werd er weer geschoten en zocht iedereen een schuilplaats. Mijn vader werd nog weggeroepen voor een gewonde Duitser en er kwam iemand met een scherp in zijn arm.

De Canadezen in Twello

Allengs werd het rustiger maar wij zaten toch in de kelder. Tot we bij de dominee gejuich hoorden en geratel van weapon-carriers die via de Binnenweg aankwamen rijden en voor het gemeentehuis parkeerden, infanteristen liepen door de Dorpsstraat: onze bevrijders! We dachten toen Tommies, maar het waren Canadezen. Mijn moeder ging mee als tolk om de kelders op Duitsers te controleren. Het euforische gevoel toen de eerste Canadezen door de Dorpsstraat liepen is me altijd bijgebleven. Dat er de volgende dagen richting Apeldoorn hevig gevochten en veel vernield is hoorden we pas later. Na enige tijd werd het leven wat normaler. De auto kwam onder het hooi vandaan en mijn vader kon weer visites rijden (met benzine van de Canadezen?). Ik herinner me de jerrycans. En in mei begon de school weer. Mijn vader had geen geestelijke of lichamelijke klachten van de gevangenschap overgehouden. In 1963 heeft hij de praktijk (zonder apotheek) aan zijn jongste zoon overgedaan. Mijn ouders gingen in Deventer wonen aan de Rembrandtkade.

Monument voor de slachtoffers op de Oxerhof

Daar heeft hij 12 jaar van zijn vrijheid kunnen genieten.

STUDIE OVER DE OXERHOF

In september van dit jaar is van de hand van Huub van Sabben een uitgebreide studie verschenen over de Oxerhof: 'Spionage, arrestaties en moord aan de IJssel', een speurtocht naar het duistere oorlogsverleden van Oxerhof en de activiteiten van het SD-Kommando Deventer 1943-1945.

Ik ben dat boek juist aan het lezen. Het gaat ook over het weghalen van het bevolkingsregister door de ondergrondse. In Gorssel was het ook gebeurd, daar zijn zeven gijzelaars doodgeschoten. Dat was in Twello bekend. Ik zie mijn moeder nog op een keukenstoel achter in de tuin tussen de tabaksplanten zitten! Dat was na het verdwijnen van het bevolkingsregister. Er werden in de gemeente gijzelaars opgepakt, ook vrouwen. Mijn moeder was daar blijkbaar bang voor en verstopte zich achter in de tuin. Toen bekend werd dat in Gorssel zeven gijzelaars waren doodgeschoten heeft de ondergrondse in Voorst het bevolkingsregister teruggebracht. In het boek van Sabben staat o.a. te lezen, dat één van de 10 zware gevallen die op 5 april op de Oxerhof vermoord werden, de in Teuge geboren Valk van Spiegel was. Hij was een week tevoren verraden door NSB'ers en opgepakt.

DE VROUWENARBEIDSSCHOOL

Door Lammert Lugtenberg

Anna Koldewijn 1919 - 2003

Mijn moeder Anna Lugtenberg-Koldewijn (geboren 16 maart 1919 te Welsum en overleden 3 augustus 2003 te Twello) heeft van 1932 tot 1936 onderwijs gevolgd aan de Vrouwenarbeidsschool in Deventer. De van haar bewaard gebleven schriftjes uit 1934 “Waschrecepten/Lapjesschrift” en het schriftje “Patroontekenen” geven een bijzonder inzicht in de praktijkgerichte opleiding uit die tijd. Voor mij een reden dit na ruim 85 jaar in bijgaand artikel te beschrijven.

Mijn moeder Anna Koldewijn heeft in Welsum de Lagere School doorlopen. Dit betekende dat ze iedere dag vanaf de Veenweg, op de grens met Terwolde, naar het dorp Welsum moest lopen. Dus iedere dag in weer en wind een afstand van twee keer zo’n 4 kilometer. Op de klompjes, ook al als 7-jarig meisje. Met ingang van april 1932 ging ze naar de Vrouwenarbeidsschool in Deventer.

Toen in de volksmond vaak de “spina-zie-academie” genoemd. Deze Vrouwenarbeidsschool is al in 1905 opgericht en was in Nederland een landelijke primeur. Ze was een tegenhanger van de bekende Ambachtsschool voor jongens. Meisjes uit arbeidersgezinnen werden er opgeleid tot dienstster, naaister of hulp in de huishouding, omdat enkele dames vonden dat het niveau van de huishoudhulpen danig achteruit ging.

DE NIJVERHEIDSSCHOOL

Voor de Vrouwenarbeidsschool werd in Deventer in 1925 een nieuwe school gebouwd in laat-expressionistische stijl aan de Diepenveenseweg 136 en deze werd naar Deens voorbeeld ingericht.

In 1950 veranderde de naam Vrouwenarbeidsschool in Nijverheidsschool voor Meisjes (de ‘Huishoudschool’) en met de Mammoetwet van 1968 kreeg ze de naam :’Lager Huishoud- en Nijverheidson-

Het klassikale was en strijkonderwijs

derwijs' (lhno). De Vrouwenarbeidsschool kende een basisopleiding van 2 jaar. Bij de basisopleiding werd ook les gegeven in enig voortgezet onderwijs in de vakken van de lagere school, zoals Nederlandse taal, rekenen, lezen, schrijven en tekenen. Na deze twee was het voor geslaagden de mogelijk om te worden toegelaten tot de tweejarige vervolgopleiding voor kostuumnaaister. Op de Vrouwenarbeidsschool leerde mijn moeder, zo geeft haar rapportboekje aan, onder andere ook machinenaaien, knippen, verstellen, breien, haken, borduren, wassen en strijken. In de tweejarige vervolgopleiding werd les gegeven in patroon-/costuumtekenen, -knippen en -naaien. Dus leerde je op de Vrouwenarbeidsschool eigenlijk alles wat je nodig had om een goede huisvrouw te kunnen gaan worden.

BEWERKING VAN STOFFEN

In de werkschriftjes van mijn moeder vind je ook allerlei voorbeelden hoe je bepaalde stoffen kunt stijven, bijv. met suiker, gelatine, Arabisch gom of borax. Ook wordt een recept voor het onbrandbaar maken van stoffen beschreven en wel als volgt:

“Men past dit toe bij gordijnen en soms ook bij hemels boven wiegen en in de toekomst zal het ook wel voorgeschreven zijn bij draperieën bij tentoonstellingen en toneelvoorstellingen. (toen dacht men dus al aan brandpreventie). Men gebruikt hiervoor een mengsel van; 20 gr. stijfzel, 80 gr. zwavelzuur ammonia, 20 gr borax en 20 gr. boorzuur.

Men kookt de stijfzel op de gewone manier met 1 liter water. Voeg daarbij de andere stoffen die eerst in een heel weinig warm water zijn opgelost. In dit mengsel

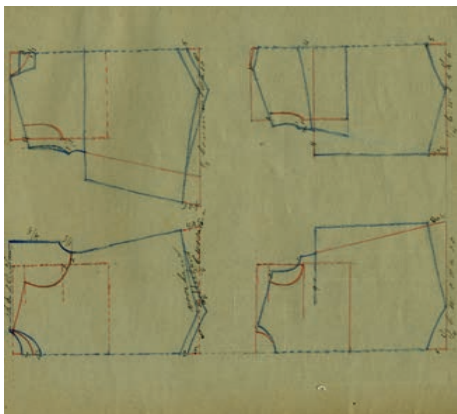

De Vrouwenarbeidsschool aan de Diepenveenseweg

stijft men nu de verschillende stoffen. Laat ze drogen en stijf ze op de gewone manier. De ontbrandbaar gemaakte stoffen zullen nu bij het vlamvatten niet doorbranden maar alleen smeulen/verkolen". Aldus de beschrijving uit 1935.

Om vlekken uit kleding te verwijderen werd er gebruik gemaakt van de zogenaamde "Vlekkenlijst huisnaaisters", waarin stond beschreven welke vlekken met welk middel konden worden verwijderd. Dit werd dan op school met proeflapjes uitgetoetst. Ook is het aardig de beschrijving te lezen hoe je verschillende weefsels kunt herkennen, zoals door het terugdraaien van de draad.

"Draait men een draad in tegenovergestelde richting dan zal dit bij katoen gemakkelijker gebeuren dan bij linnen. Breekt de draad dan krijgt men bij katoen penseelachtige uiteinden waarvan de draaden even lang zijn, bij linnen is dit niet het geval en blijven de vezels evenwijdig aan elkaar liggen. Een wollen draad zal bij het terugdraaien afzonderlijke vezels geven

Patroon van een speelpakje

die sterk gekroesd zijn en niet meer evenwijdig aan elkaar liggen. Van kunstwol zijn de vezels kort en onregelmatig".

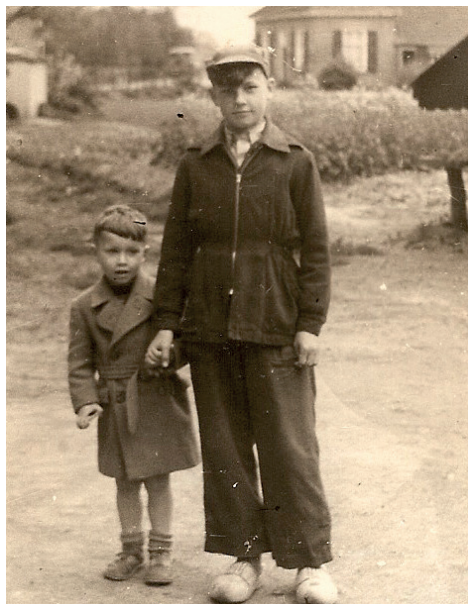
NA DE BASIS DE VERVOLGOPLEIDING

De geslaagden van de tweejarige basisopleiding hadden, zoals ik al zei, de mogelijkheid te worden toegelaten tot een tweejarige vervolgklasse. In deze vervolgklasse, die opleidde tot kostuum-/huisnaaister, werd ook patroontekenen onderwezen. Over de toelating tot het examen besliste de directrice. Zo ook voor mijn moeder. In haar Patronenschriftje beschrijft ze als volgt hoe je een Speelpakje moet maken.

"Men moet er altijd om denken dat een kind zich gemakkelijk in het speelpakje kan bewegen. We moeten het pakje dus zo ruim mogelijk maken. Goede wasbare stof is ook een vereischte. Voor kleine kinderen maken we liefst een kruissluiting. Voor grotere kinderen een klep. Bij kruissluiting komen aan de voorkant de knoopsgaten, aan de achterkant de knopen. Het beste is met staande knoopsgaten te werken. Deze blijven beter vastzitten. Bij de kruissluiting is de achterkant langer geknipt voor de verhoging die we anders bij de klep aan knippen".

NA DE OPLEIDING

Mijn moeder heeft ook deze tweejarige vervolgopleiding met goed gevolg afgesloten. Na het behalen van haar getuigschrift, zoals men dat toen noemde, van de Vrouwenarbeidsschool heeft zij tot aan haar trouwen in Deventer bij families in de huishouding gewerkt. Dus kon ze alles wat ze op school had geleerd daar in de prak-

Lammert (links) met broer Jan in de gekeerde jassen

tijk brengen. Als je dit alles zo leest zal het duidelijk zijn dat mijn moeder met naald en draad goed overweg kon. Deze truien bijvoorbeeld werden voor mij en voor mijn broer Wim door haar gebreid.

Er werd ook veel vermeld als er ergens een scheur in kwam. Kwamen je tenen door de sokken heen dan werden de sokken niet weggegooid maar werden met dezelfde kleur draad weer gestopt.

Het naaien op de Pfaff trapnaaimachine ging haar ook heel goed af. Van lappen stof, gekocht bij Hans Hartgers (Hansi Lap) in Terwolde maakte ze voor ons blouses en broeken. Omdat er direct na de oorlog niet veel stof te koop was of het was te duur, maakte ze ook van een oude regenjas van mijn vader voor mij een "doordeweeks" jasje, waarmee ik hier met mijn jongste

broer Jan op de foto sta. De stof werd dan "gekeerd" zoals dat heette. De oude binnenkant werd de nieuwe buitenkant.

Vanaf 1951 was er op de Vrouwenarbeidschool ook de mogelijkheid voor meisjes, onder de 18 jaar, die bij Deventer bedrijven werkten, een cursus van de Stichting de Zonnebloem te volgen. De bedrijven gaven de meisjes de mogelijkheid om gedurende een winterseizoen één middag in de week van 15.00 uur tot ± 20.00 uur deze cursus te volgen. Door leraressen van de Vrouwenarbeidsschool werd er les gegeven in koken, handenarbeid, maatschappelijke vorming, en gezondheidsleer, waaronder kinderverzorging. Deze cursus werd, net als voor de Vrouwenarbeidschool, gesubsidieerd door het Ministerie Van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Ook mijn vrouw Finy Lugtenberg-Lagerwaard heeft in 1961 vanuit haar administratieve functie bij Blikemballagefabriek Thomassen en Drijver deze cursus gevolgd, waarvan ik tot op de dag van vandaag de resultaten mag ervaren.

Lammert en broer Wim in een door moeder Anna gebreide trui

MIJN DIENSTJE BIJ DE NOTARIS

Door Ineke van der Vegte-van Asselt

Gerritje Johanna Bellert-Klomp had haar huis verkocht en ging dus naar de notaris in Twello om dit te laten vastleggen in een akte. Zo kwam zij na lange tijd weer in het huis waar ze ooit als meid werkte. Allerlei herinneringen kwamen weer naar boven uit de jaren 50. Het huis is veranderd maar het heeft nog het statige aanzien, vindt ze.

Gerrie moest uit werken gaan als het oudste meisje van het gezin. Voordat zij bij notaris Blom ging werken, had ze een klein dienstje in het café van Nijbroek bij Die en Mie. Als ze om half negen kwam, werd er eerst thee gedronken, daarna rond elf uur "een citroentje". In de middag werd er thee gedronken zo rond twee uur en weer "een citroentje" later op de middag!

INTERN BIJ DE NOTARIS

Als 19-jarige kwam ze bij de notarisfamilie in dienst. Haar moeder was meegegaan op de fiets van Nijbroek naar Twello voor het gesprek (sollicitatie), Gerritje werd aangenomen in haar nieuwe dienstje met kost en inwoning. Dat betekende heel wat! De afstand was te groot om naar huis te gaan. "Dat kun je nu toch niet meer begrijpen," zegt ze lachend. Ze was nooit eerder in Twello geweest. Ze was opgegroeid in Nijbroek, kende de school en de kerk en "verder kwam je niet". In die tijd kwam je het dorp niet uit. Gerrie werkte hard mee op het land van het kleine boerderijtje van haar vader en bij haar moeder in het gezin als oudste meisje van 12

kinderen. Er was dus veel werk. Vader was ook melkrijder naar de fabriek in Oene en het melkgeld wat hij daarmee verdiende, werd gewoon door de brievenbus gedaan. Dat klinkt nu zo bijzonder. Moeder regelde alles thuis goed voor het gezin. Ze was gul, de postbode kreeg altijd koffie. Later in de oorlog ging niemand met lege handen weg die bij hen aanklopte. Gerrie was blij met haar betrekking bij de notaris en haar ouders ook, ze verdiende 60 gulden in de maand. Later heeft ze nog eens om loonsverhoging gevraagd toen ze het kantoor ook nog, naast alle huishoudelijke taken, moest schoonhouden. Het enige wat ze kreeg was een laken met een sloop! Ze kreeg kost en inwoning en had een kamer met uitzicht op de Basseltlaan. Op zaterdagmiddag als het werk klaar was ging ze in bad en daarna naar huis. Zondags was ze thuis en als ze weer terugkwam in het

Het huis van de notaris: De Hoekskamp

statige huis aan de Rijksstraatweg, stond er een schaalte pudding voor haar klaar, daar zorgde mevrouw voor. Maandags had ze dan niet zoveel zin om weer te beginnen, maar eenmaal bezig ging het verder prima. Gerritje had een goede band met de familie van de notaris wat het werken heel plezierig maakte.

DAGELIJKSE TAKEN

De dag begon voor haar om 7.15 uur. Ze kleepte zich aan en droeg altijd een zwarte jurk met een witte schort. De schortjes maakte ze zelf, had dat geleerd op de naaischool. De jurken kreeg ze en de schoenen kocht ze zelf. Ze moest er keurig uitzien. Ze verzorgde het ontbijt voor de familie en was daarna de hele dag druk met allerhande zaken: de kachel voorzien van kolen, poetsen en kleden kloppen, wat heel zwaar werk was. Ze maakte het hele huis schoon, inclusief de trap met de vele roedes, die ook gepoetst moesten worden. De grote schoonmaak was veel werk, vooral de vitrages wassen was niet zo eenvoudig. Ze kookte warm eten, zelf at ze meestal alleen in de keuken. Door een luikje kreeg ze het bordje met eten toe geschoven. Soms waren er gasten. Gerritje leerde netjes serveren, links opdoen en rechts afhalen. De zwager van mijnheer Blom was minister van Buitenlandse zaken. Hij had heerlijke rijsttafels leren maken in Indonesië. Ook Gerritje smulde daarvan als hij die klaarmaakte voor het gezin Blom. Ze deed de was op de hand, vaak samen met mevrouw Blom. "Ik was erg netjes en ik was erg precies met alles wat ik deed en dat ben ik nog!" vertelt Gerrie lachend.

OP VAKANTIE

Gerritje ging ook een keer met de familie mee op vakantie naar Petten aan Zee. Ze vond het net zo heerlijk als de kinderen Jan-Willem en Margriet. Soms bracht ze de kinderen ook naar bed. Het uitstapje naar de kermis in Deventer was een hele belevenis. Ze aten daar heerlijke poffertjes, een traktatie! Maar ze weet zich ook nog die keer te herinneren dat ze naar de kermis ging, terwijl er een pan op een laag vuurtje stond. Toen ze thuis kwam zag ze het pas! Gelukkig was er niets gebeurd, maar ze heeft het maar niet aan de familie verteld.

Op een middag riep mevrouw Blom mij: "Gerritje, Gerritje kom gauw even...". Het bleek dat zij haar been gebroken had. Mijnheer Blom bracht haar zelf naar het ziekenhuis. Toen moest Gerrie alles regelen wat het eten betreft dus ook de boodschappen. Op een dag vroeg mijnheer Blom of zij nog geen geld nodig had voor de inkoop, zijn vrouw vroeg namelijk vaker om geld. "Ik was erg zuinig en mevrouw had waarschijnlijk een duurdere smaak", vertelt Gerrie lachend en een beetje trots.

SEPTEMBER '58: DE VERSIERDE AUTO

Toen Gerrie ging trouwen reden mevrouw en mijnheer Blom in hun eigen versierde auto Gerrie met haar toekomstige man naar het stadhuis en de kerk. Dat was leuk! Het bruidspaar kreeg een prachtige cassette cadeau van de familie.

"Dat was het eind van een hele leuke, leerzame, plezierige tijd bij de familie Blom. Ik zal die tijd nooit vergeten!" zegt Gerrie Bellert-Klomp nu stralend.

HISTORISCHE FEITJES IN DE GEMEENTE VOORST

Door Gerard Vrieling

PENSIOEN

De huisartsen die men tegenwoordig in de gemeente heeft zijn mensen met een zogenoemd vrij beroep. Zij moeten zich aan allerlei regels houden, die hen voor een groot gedeelte worden opgelegd door de zorgverzekeraars. Vroeger ging dat anders. Zoals uit de advertentie van de "Arnhemsche Courant" uit 1893 blijkt, werd de arts benoemd door de gemeente en deze verleende ook het pensioen aan de arts. Als je dan ziet dat de arts na 50 jaar trouwe dienst slechts 100 gulden per jaar krijgt (ongeveer 8 gulden per maand), dan is dat geen vetpot. In 1860 tot ongeveer 1870 verdiende een timmerman in de zomer f 1,36 per dag en een arbeider f 1,36 gld per dag. Enkele prijzen uit die tijd:

- 1 kg boter f 1,- - 10 eieren f 0,22
- 1 kg roggebrood f 0,10
- 1 kg vlees f 0,60
- Een maand huis huur f 1,60 — f 3,20

De lonen bleven tot zeker eind 19e eeuw gelijk. De dokter kreeg iets meer dan f 8,- pensioen per maand. Dat is omgerekend iets meer dan 28 cent per dag.

GEZONDE LUCHT

In het Dagblad van Zuidholland en 's-Gravenhage van 16-april 1893 lezen we over gezondelucht in Twello en zeer oude inwoners.

Twello schijnt zeer gezonde lucht te hebben zeker als we zien dat er in 1893 al een 100-jarige in de gemeente woonde en dat dit ook in 1979 weer het geval is. Opoe Hurenkamp-Bosgoed hier op foto uit het "Nederlands Dagblad" van 5 januari 1979. Helaas is zij in 1980 overleden op de dag dat zij 110 jaar zou worden.

Tegenwoordig komen er in de gemeente wel vaker 100-jarigen voor.

Laten we het er maar op houden dat de lucht gezond is in de gemeente.

— * Voorst, 27 Febr. De Raad dezer gemeente heeft aan den heer dr. J. A. van Hamel te Twello, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als gemeentegeneesheer, onder dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hem gedurende meer dan 50 jaren aan de gemeente bewezen en met toekenning van een pensioen van f 100's jaars

HET POKKENBRIEFJE

Tot 1977 zijn pokken zeer gevaarlijk en gevreesd geweest in de wereld. Deze ziekte was zéér besmettelijk, vandaar dat men er uiterst voorzichtig mee omsprong. Vanaf de 19e eeuw bestond de koepok-vaccinatie. In ons land was men verplicht om de kinderen te laten vaccineren, zodat bij aanmelding op een openbare school 't zogenaamde "pokken-briefje" overlegd kon worden. Er was goede controle hierop, zoals blijkt uit onderstaand proces-verbaal.

Op 23 januari 1874 vergeleek de burgemeester van Voorst, J. van der Feltz, de leerlingenlijst van 1873, door het hoofd van de school te Twello opgesteld, "... met de overgelegde daarbij behorende verklaringen wegens met goed gevolg verrigte koepokinenting..." Hierbij bleek, dat Lambertus Groothedde in mei 1873 werd toegelaten tot de school, terwijl het vaccinatiebewijs pas in januari 1874 werd afgegeven en dat Egbert Scholten toegelaten in juli 1871 een vaccinatiebewijs inleverde op 28 december 1873.

Het gevolg van deze vaststelling was, dat het hoofd 'op het matje moest komen om tekst en uitleg te geven.'

HET VERBAAL

"...Verscheen voorts op de dag als boven Aaldert Jan Haverman, oud negenen twintig jaren, hoofdonderwijzer geplaatst als hoofd aan de openbare school te Twello, die desgewenst verklaart dat Albertus Groothedde reeds lang voor mei de school bezocht, misschien wel reeds sedert vijf jaren en dat door hem indertijd was in-

geleverd een vaccinatiebriefje, afgegeven door Dr. de Kruijff te Terwolde, houdende verklaring dat hij zonder goed gevolg was gevaccineerd geweest, dat dit door comparant niet dadelijk is opgemerkt geworden; dat die jongen laatstleden zomer de school niet heeft bezocht, maar in dit najaar waarschijnlijk in november of december is teruggekomen..."

Het hoofd had hem toen toegelaten in de veronderstelling, dat het ingeleverde briefje in orde was. Bij latere controle van de ingeleverde briefjes zag hij, dat het bewijs van Albertus niet voldeed en "... toen de overtuiging heeft verkregen dat het dit niet was". Haverman had de leerling van school verwijderd tot hij een goed inentingsbewijs kon overleggen; hetgeen in januari geschiedde. De leerling Egbert Scholten was ook al jaren op school en was toegelaten op een verklaring van zijn onderwijzer te Nijbroek, de heer Huender. Deze verklaarde dat Egbert gevaccineerd was, maar dat het bewijs verloren was geraakt.

Het hoofd van de school te Twello verklaarde hierover: "..... dat bij het nazien der verklaringen in december dit briefje van den onderwijzer Huender..... niet voldoende scheen weshalve hij hem naar Doctor van Hamel te Twello heeft gezonden om zich te laten revaccineren..... dat doctor van Hamel die vaccinatie heeft verrigt en daarvan op 28 December laatstleden de verklaring heeft afgegeven..... na voorlezing en goedkeuring met den comparant geteekend"

w.g.: J. van der Feltz w.g.:H.J. Haverman

Met de pen door Voorst

CORVEE

Door Hanneke Haaksma bij een tekening van Jan Lubberts

Deze soldaten staan bij een veldkeuken tijdens de mobilisatie.(28 augustus 1939-10 mei 1940).Eén van hen krijgt soep in een kleine gamelle. Dit is een eetketeltje voor soldaten. De soldaten dragen een grijsgroene wollen veldmuts van het 1ste Regiment Infanterie (1 R.I.).Deze muts werd met name tijdens de mobilisatie gedragen, hoewel het een model uit 1923 was.

De gemobiliseerde militairen waren hier in de gemeente Voorst gelegerd omdat ze werden ingezet om onder andere de IJsselbruggen veilig te stellen. De Nederlandse militairen begonnen zich voor te

bereiden hoe te handelen bij een aanval. Toch verwachtte Nederland geen oorlog. Er was groot vertrouwen in de neutraliteit.

Deze tekening doet denken aan mobilisatieliedje van Lou Bandy van November 1939. Het bekende “Rats, kuch en Bonen, is het soldaten-menu”. Een grote hit destijds.(Rats is stampapot van een paar dagen oud, kuch is stevig grijs brood en bonen waren de dagelijkse toevoeging aan het menu.)

Gezonde feestdagen en een mooi 2021

Namens alle medewerkers van de Historische Vereniging Voorst Voorst

foto uit de collectie van de familie Birnie

HORSTINK

KWALITEITSBOUWERS VAN HUIS UIT!

Waarmee kunnen wij u van dienst zijn?

De kwaliteitsbouwers
van Horstink maken het!

| J.W. Frisostraat 15
| 7391 DJ Twello
| Tel 0571 - 27 14 83
| Fax 0571 - 27 10 36
| info@horstink-twello.nl

www.kwaliteitsbouwers.nl

Luxe woningbouw

Aan- en verbouw

Complete badkamers

Utiliteitsbouw

Restauratie

Onderhoud

Bouwend Nederland
vereniging van aannemers en onderaannemers

kriebelZ

brasserie

Dorpsstraat 59
7396 AL Terwolde
T 0571 - 292 022
E info@brasserie-kriebelz

Met liefde kan alles...

ontwerp | printwerk | belettering
textiel | websites

Johan Willem Frisostraat 5A Twello
Tel. 0571-280747

www.breinreclame.nl

De Groot

www.degrootzalen.nl

Avervoordseweg 2 De Vecht • Telefoon: (055) 323 12 61

Kwartaalblad van de Historische Vereniging Voorst

E-mailadres redactie: kroniek@okvvoorst.nl
Postbus 170, 7390 AD Twello
